

Petra Joensuu

PÄIVÄKOTIKIUSAAMINEN

Henkilökunnan näkökulmia päiväkotikiusaamisesta

Opinnäytetyö

CENTRIA AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Marraskuu 2013

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Yksikkö Ylivieskan Yksikkö	Aika Marraskuu 2013	Tekijä/tekijät Joensuu Petra
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn nimi PÄIVÄKOTIKIUSAAMINEN. Henkilökunnan näkökulmia päiväkotikiusaamisesta.		
Työn ohjaaja Herranen-Somero Kirsi	Sivumäärä 49 + 2	
Työelämäohjaaja Suhonen Sari		
<p>Tutkimukseni aiheena oli selvittää henkilökunnan näkemyksiä ja kokemuksia päiväkotikiusaamisesta, siihen puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä. Tavoitteena oli saada tietoa siitä, miten kiusaaminen ilmenee päiväkodeissa, miten siihen puututaan ja millaista ennaltaehkäisevää työtä tehdään kiusaamisen ehkäisemiseksi.</p> <p>Opinnäytetyöni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Aineistonkeruumenetelmänä käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua. Toteutin teemahaastattelut ryhmähaastattelun muodossa kahdessa Peruspalvelukuntayhtymä Kallion alueen päiväkodissa. Ensimmäiseen haastatteluun osallistui kolme lastentarhanopettajaa ja yksi lastenhoitaja, ja toiseen yksi lastentarhanopettaja ja yksi lastenhoitaja.</p> <p>Tutkimuksessani ilmeni, että päiväkotikiusaamista tapahtuu myös Kallion alueen päiväkodeissa. Henkilökunta löysi kiusaamisen muodoista niin fyysistä, psyykkistä kuin sanallista kiusaamista. Kiusaamisen piirteitä ja muotoja tunnistettiin ja eri menetelmiä kiusaamisen puuttumiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi oli käytössä monipuolisesti. Puuttumisen menetelmä yleisimpiä olivat suora väliintulo, keskustelu ja anteeksipyyntö. Ennaltaehkäisevän työn muotoina käytettiin muun muassa sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen opettelua, lasten leikkeihin, leikkitaitoihin ja leikkiryhmiin vaikuttamista, turvallisia rajoja, aikuisen läsnäoloa ja lasten jatkuvaa havainnointia. Myös pienryhmätoiminta ja kasvatuskumppanuus koettiin tärkeiksi kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta.</p> <p>Henkilökunta koki, että pääosin kiusaamiseen puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn löytyi keinoja. Yhteisiä kiusaamisstrategioita ei ollut kummassakaan haastattelupäiväkodissa käytössä ja ne toivottiin osaksi Arjen käytäntöjen opasta. Henkilökunta toivoi myös lisäkoulutusta kiusaamisaiheesta.</p>		
Asiasanat ennaltaehkäisy, kiusaaminen päiväkodissa, kvalitatiivinen tutkimus, puuttuminen, ryhmähaastattelu		

ABSTRACT

Unit CENTRIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES	Date November 2013	Author/s Joensuu Petra
Degree programme Degree programme in Social Services		
Name of thesis BULLYING IN KINDERGARTEN.		
Instructor Herranen-Somero Kirsi	Pages 49 + 2	
Supervisor Suhonen Sari		
<p>The subject of this thesis was to find out the views and experiences of the kindergarten staff concerning bullying. The goal was to get information on how bullying appears in the kindergarten, how it is intervened and what kind of work is done to prevent bullying.</p> <p>This thesis was qualitative. The data was collected through half-structured themed group interviews. The group interviews were held in two kindergartens operating in the area of Peruspalvelukuntayhtymä Kallio. The first interview was participated in by three kindergarten teachers and one children's instructor and the second interview was participated in by one kindergarten teacher and one children's instructor.</p> <p>It became apparent in the thesis that there is kindergarten bullying also in the kindergartens operating in the area of Peruspalvelukuntayhtymä Kallio. The Staff had noticed physical, psychological and verbal bullying. The forms and shapes of bullying were recognized and different ways to prevent and intervene were used diversely. The most common ways to intervene were direct intervention, discussion and apologizing. Preventive work consisted of learning social and emotional skills, affecting children's plays, playing skills and playgroups, creating safe boundaries, having adult presence and constant supervision of children. In addition, small group activities and educational partnership were considered important from the aspect of preventing bullying.</p> <p>The staff felt that there are ways to intervene and prevent bullying. Common strategies for preventing bullying were not used in either of the kindergartens. However, the staff hoped that these strategies would be part of Guide to everyday practices. The staff also wished for more education on bullying.</p>		
Key words bullying in kindergarten, group interview, intervention, prevention, qualitative research		

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIMUSPROSESSI	3
2.1	Aiheen valinta ja tutkimusaikataulu	3
2.2	Tutkimusongelmat.....	4
2.3	Tutkimusmenetelmät ja aineiston keruu	4
2.4	Ryhmähaastatteluiden toteutus.....	6
2.5	Aineiston analysointi	8
2.6	Aiemmat tutkimukset aiheesta.....	8
3	KIUSAAMISEN KÄSITE – MITÄ KIUSAAMINEN ON VARHAISKASVATUSIKÄISILLÄ?	10
3.1	Kiusaaminen käsitteenä	10
3.2	Kiusaamisen muodot	12
3.3	Kiusaamisen riskiryhmät.....	13
4	SUOMALAINEN PÄIVÄHOITO KIUSAAMISEN KONTEKSTINA	15
4.1	Päivähoitoa ja varhaiskasvatusta määrittävät lait ja asiakirjat	15
4.2	Päiväkoti varhaiskasvatuksen toimintaympäristönä.....	17
5	OIKEUS TURVALLISEEN KASVUUN - KEINOT KIUSAAMISEEN PUUTTUMISESSA JA ENNALTAEHKÄISYSSÄ	19
5.1	Kiusaamisilmiön tunnistaminen ja havainnointi.....	19
5.2	Kiusaamistilanteisiin puuttuminen	20
5.3	Yhteisöllisyys ja me-henki turvallisen ryhmän perustana	21
5.4	Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot ja niiden opettaminen	23
5.5	Leikki ja ohjaus	26
5.6	Kasvatuskumppanuus kiusaamisen vastaisessa työssä.....	27
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET	29
6.1	Mitä varhaiskasvatusikäisten lasten parissa tapahtuva kiusaaminen on varhaiskasvattajien näkemyksen ja kokemuksen mukaan?	29
6.1.1	Kiusaamisen piirteitä	29
6.1.2	Kiusaamisen muotoja	30
6.1.3	Missä tilanteissa kiusaamista tapahtuu.....	31
6.1.4	Kokemus kiusaamisilmiön ja kiusaamisen tunnistamisesta	31
6.2	Miten kiusaamistilanteisiin puututaan päiväkodissa?	32
6.2.1	Toiminta kiusaamistilanteisiin puututtaessa	32
6.2.2	Kokemus puuttumisen keinoista ja niiden riittävydestä	35
6.3	Miten päiväkotikiusaamista voidaan ennaltaehkäistä?	35

6.3.1	Aikuisen oma toiminta, malli ja läsnäolo	35
6.3.2	Ryhmämuotoiset ja ryhmässä toimimiseen vaikuttavat menetelmät.....	36
6.3.3	Toiminta yksittäisen lapsen kohdalla	38
6.3.4	Pienryhmätoiminta	38
6.3.5	Kasvatuskumppanuus	39
6.3.6	Muita yksittäisiä keinoja ennaltaehkäistä kiusaamista	40
6.3.7	Onko yhteisiä pelisääntöjä?	41
6.4	Kokemus keinoista, haasteista ja mahdollisuuksista	42
7	TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA	43
7.1	Tutkimusprosessin pohdinta	43
7.2	Johtopäätöksiä tutkimustuloksista	44
	LÄHTEET	48
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

”Se kiusasi jotenkin niin salakavalasti, ettei me aikuisina ja työntekijöinä ikinä oikein huomattu niitä tilanteita”.

Näin kertoi eräs päiväkodissa työskentelevä lastentarhanopettaja minulle, kun keskustelimme eräästä päivähoitolapsesta, johon kiusaaja oli jättänyt jälkensä vielä useamman vuoden jälkeenkin. Olin järkyttynyt – puhuimmehan alle 6 –vuotiaista lapsista. Aihe jäi kummittelemaan päähäni ja lopulta päätin palata aiheeseen oman opinnäytetyöni merkeissä.

Kiusaaminen varhaiskasvatusympäristössä on ilmiö, johon tämän päivän varhaiskasvattajat voivat törmätä työkentällään. Ilmiö ei ole yhdentekevä – sen vaikutukset ovat kauaskantoiset. Kiusatuksi joutuminen vaikuttaa lapsen kehitykseen muun muassa huonon itsetunnon, yksinäisyyden ja kielteisen minäkuvan muodoissa. Lapsi, jonka kiusaamiskäyttäytymiseen ei puututa, on puolestaan riskiryhmässä jatkaa aggressiivista ja muita alistavaa käytöstä myös myöhemmin elämässä. Lisäksi kiusaaminen vaikuttaa koko lapsiryhmään negatiivisesti luoden turvattomuutta ja torjuntaa. (Salmivalli 2010, 26-30 ; Repo 2013, 125.) Tehtäessä siis työtä laadukkaan varhaiskasvatuksen eteen täytyy tehdä myös kiusaamisen vastaista työtä.

Aina kiusaamiseen ei ole helppo tarttua – omat taidot, voimat tai resurssit eivät riitä. Joskus taas yhteiset pelisäännöt kiusaamistilanteisiin ja niiden torjumiseksi eivät ole selkeät. Mirva Kotilaisen ja Elina Aution opinnäytetyössä ”Arjen käytäntöjen opas lastentarhanopettajan työvälineenä” nousi esille muun muassa se, että alueella käytettävään arjen käytäntöjen oppaaseen toivottaisiin konkreettista kiusaamiseen liittyvää osiota. Sen lisäksi nousi kokemus siitä, että päiväkotien henkilökunta tarvitsisi erillistä kiusaamiskoulutusta. Jo se osoittaa, että kiusaamisilmiö puhututtaa ja yhteiset pelisäännöt koetaan ajankohtaisiksi.

Omassa opinnäytetyössäni lähestyn kiusaamisaihetta henkilökunnan näkökulmasta keskittyen erityisesti kiusaamisen puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn. Työni tavoitteena on tutkia sitä, mitä päiväkotikiusaaminen on varhaiskasvattajien kokemusten ja näkemysten mukaan, millaisena kiusaaminen päiväkodin arjessa ilmenee ja miten siihen arjen työssä puututaan ja ennaltaehkäistään.

Tavoittaakseni aitoja kokemuksia ja mielipiteitä kiusaamisen muodoista, puuttumisen keinoista ja ennaltaehkäisevän työn menetelmistä ja niiden toimivuudesta käytin tutkimukseni aineistonkeruumenetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua ryhmähaastatteluiden muodossa.

Päiväkotikiusaaminen on aiheena ajankohtainen, mutta suhteellisen vähän tutkittu niin Suomessa kuin omalla alueellammekin. Toivon oman opinnäytetyöni herättelevän alueellista keskustelua lisää kiusaamisen vastaisen työn puolesta.

2 TUTKIMUSPROSESSI

2.1 Aiheen valinta ja tutkimusaikataulu

Suuntauduttuani varhaiskasvatuksen ja perhetyön opintoihin ja edessä hämmöttävän lastentarhanopettajuuden myötä itselleni oli selkeää, että haluan lähteä tekemään opinnäytetyötä aiheesta, joka koskettaa varhaiskasvatusta. Halusin aiheen olevan sopivan käytännönläheinen ja sitä kautta hyödyllinen myös omassa ammatillisessa kasvussani. Lopulta kiusaaminen varhaiskasvatusikäisten lasten parissa nousikin aiheeksi, joka kosketti.

Opiskelujeni aikaisten useiden päiväkotiharjoittelujen ja sijaisuuksien myötä törmäsin ensimmäistä kertaa elämässäni ilmiöön päiväkotikiusaaminen. Erilaiset tarinat niin lasten, vanhempien kuin henkilökunnankin kertomana herätteli ensimmäistä kertaa siihen, että kiusaamista tapahtuu myös varhaiskasvatusikäisten lasten parissa. Päätin tarttua haasteeseen ja lähteä tutkimaan aihetta, jota niin alueellisesti kuin maanlaajuisestikin on melko vähän tutkittu.

Opinnäytetyö käynnistyi toukokuussa 2012. Käytyäni keskustelua sekä varhaiskasvatusopinnoista vastaavan lehtorin Kirsi Herranen-Someron sekä PaKaste hankkeen Lapsen hyvä arki –hankkeessa toimivan Kirsi Anttilan kanssa sain kannustusta lähteä toteuttamaan opinnäytetyötäni.

Kiusaamista varhaiskasvatusikäisten lasten parissa voisi tutkia hyvin monesta näkökulmasta ja monin metodein. Aiheen rajaamiseksi päätin lopulta lähestyä aihetta henkilökunnan näkökulmasta, keskittyen erityisesti kiusaamisen puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn, työntekijöiden ja päiväkotien toimintamalleihin ja kokemuksiin niiden toimivuudesta.

Toukokuun 2012 lopulla anoin tutkimuslupaa Peruspalvelukuntayhtymä Kalliolta. Opinnäytetyötäni puoltava tutkimuslupa saapui syyskuun 2012 alussa. Pidin oman tutkimusseminaarin lokakuussa 2012. Tällöin runko opinnäytetyölle oli selkeä ja seuraava vaihe oli lähteä toteuttamaan aineistonkeruuta ja teoriapohjaa tutkimukselle.

Alkuperäinen suunnitelma oli toteuttaa aineistonkeruu, eli ryhmähaastattelut, marras-joulukuussa 2012. Oma työ ja silloinen elämäntilanne vei kuitenkin niin paljon voimavaroja, että päätin jättää opinnäytetyöni hetkeksi sivummalle. Uuden vuoden myötä alkoi pitkäjänteisempi teorian kerääminen. Ryhmähaastattelut siirtyivät lopulta touko-kesäkuulle 2013. Haastattelujen myötä seuraava vaihe oli litteroida aineisto kokonaisuudessaan ja sen myötä analysoida tulokset. Työ on valmis kokonaisuudessaan marraskuussa 2013.

2.2 Tutkimusongelmat

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää päivähoiton henkilökunnan kokemuksia kiusaamisesta, siihen puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä päiväkodeissa. Tavoitteena on selvittää niitä toimintatapoja, miten kiusaamistilanteisiin vastataan, miten niihin puututaan ja miten niitä ennaltaehkäistään. Opinnäytetyön keskiössä ovat toimivat arjen käytänteet, haasteet ja mahdollisuudet.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Mitä varhaiskasvatusikäisten lasten parissa tapahtuva kiusaaminen on varhaiskasvattajien näkemyksen ja kokemuksen mukaan?
2. Miten kiusaamistilanteisiin puututaan päiväkodeissa?
3. Miten päiväkotikiusaamista voidaan ennaltaehkäistä?

2.3 Tutkimusmenetelmät ja aineiston keruu

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus. Laadullinen tutkimusmenetelmä tarkastelee sosiaalista ja ihmisten välistä merkitysten maailmaa, jonka keskiössä ovat ihmisistä lähtevät toiminnat, ajatukset, kokemukset ja käsitykset. Voidaankin sanoa, että päämääränä on ihmisen omat kuvaukset koetusta todellisuudesta. Tavoitteena on tutkimuksen aineiston ja sen ihmisten kuvaamien kokemusten ja käsitysten avulla luoda uusia kokonaisuuksia ja tulkintoja tutkittavasta aiheesta. (Varto 1992, 23-24; Vilka 2005, 98.) Halusinkin lähteä omalla opinnäytetyölläni tavoittamaan päivähoiton henkilökunnan omaa kokemusmaailmaa siitä, miten kiusaaminen heidän silmissään ja kokemana näyttäytyy. Mielestäni kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja puuttumisen

näkökulmastakin on oleellista myös tuoda näkyväksi kokemukset tilanteiden haasteista ja mahdollisuuksista, toimivuudesta ja toimimattomuudesta.

Ennen oman tutkimuksen varsinaista aineiston keruuta oli välttämätöntä tutustua aiempaan tutkimustietoon aiheesta ja kerätä laajasti teoretietoa päiväkotikiusaamisesta. Teorian sanotaan olevan käyttökelpoinen silloin, kun se on tarpeeksi käytännöllistä ja auttaa samalla tutkimuksessa (Metsämuuronen 2006, 83). Pysin itse keräämään teoriaa mahdollisimman laaja-alaisesti lähtien kiusaamisen käsitteen määrittelystä aina varsinaisiin keinoihin puuttua ja ehkäistä. Teorian etsiminen olikin haaste, sillä aiempaa, luotettavaa tutkimustietoa aiheesta löytyi hyvin niukasti.

Varsinaisena aineistonkeruumenetelmänä käytin tutkimushaastattelua. Haastattelu voidaan menetelmänä toteuttaa hyvin monella tapaa, avoimesta haastattelusta strukturoituun lomakehaastatteluun, yksilöhaastattelusta ryhmähaastatteluun, ja lyhyestä yksittäisestä haastattelutilanteesta useisiin, pitkäkestoisiin haastatteluihin (Vilkkä 2005, 100-101). Tutustuttuani näihin eri tutkimushaastattelun muotoihin päädyin toteuttamaan oman opinnäytetyöni haastattelumenetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua, ryhmähaastattelun muodossa.

Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa haastattelu etenee tiettyjen yhteisten aihepiirien, teemojen ympärillä, jotka ovat kaikissa haastattelutilanteissa yhteiset. Kysymysten tarkka muoto ja järjestys ei ole kuitenkaan täysin määrättyä ja strukturoitua. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48.) Ihmisten tulkinnat ja asioille antamat merkitykset ovat kuitenkin sidoksissa tutkittavaan ilmiöön (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77). Oman tutkimukseni teemat näin ollen linkittyvät kiusaamiseen ja sen ehkäisyyn.

Ryhmähaastatteluun päädyin sillä ajatuksella, että kiusaaminen on aiheena keskustelua herättävä. Ryhmähaastattelussa osanottajat parhaimmillaan pääsevätkin spontaanisti kommentoimaan tutkimuksen teemoja ja samalla tuottamaan monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 61.) Menetelmänä ryhmähaastattelu voikin tarjota sekä tiedonkeruun että jaetun keskustelun kautta vaikuttamisen mahdollisuuden. Ehkä yhtenä opinnäytetyön sisäisenä motivaationa onkin ollut ajatus siitä, että yhteinen keskustelu ja tiedon jakaminen päivähoiton ammattilaisten kesken jäisi elämään.

Haastattelu luo aina omat haasteensa. Esimerkiksi kielen ja kommunikaation huomioiminen tutkimuksessa ja varsinkin haastatteluvaiheessa on välttämätöntä. Haastattelu itsessään on aina kaksisuuntainen – ryhmähaastattelussa useamman ihmisen jakama - vuorovaikutustilanne, jolloin sekä haastattelijan että haastateltavien kommunikaatiotyylit ja ymmärrys käsitteistä vaihtelee. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 53) Koska jo kiusaamisen käsite voi vaihdella hyvin paljon päivähoitohenkilöstön kesken, päätin lähteä jo haastattelurungon luomisessa siitä, että ensin pohdimme kiusaamiskäsityksiä ja käsitettä, ennen kuin siirryimme keskusteluun kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta. Keinot puuttua ja ennaltaehkäistä kiusaamista ovat kuitenkin sidoksissa kiusaamiskäsitteeseen.

Koska käytin tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua tein haastattelua varten haastattelurungon, joka perustui teemojen ympärille (LIITE1). Teemat eivät ole yhdentekeviä, vaan niiden tulee vastata tutkimusongelmiin ja tutkimuksen viitekehykseen (Tuomi & Sarajärvi 2002, 78). Oman tutkimukseni teemat linkittyvät kiusaamiseen, kiusaamistilanteisiin puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn. Teemojen alle loin myös tarkentavia kysymyksiä, joita pystyi käyttämään ja hyödyntämään tarpeen mukaan. Haastattelu sai keskustelunomaisen ja vapaan luonteen, eikä se ollut täysin riippuvainen haastattelurungon kantamasta järjestyksestä. Haastatteluja oli lopulta kaksi, joista toisessa oli mukana yksi lastentarhanopettaja ja yksi lastenhoitaja ja toisessa kolme lastentarhanopettajaa ja yksi lastenhoitaja.

2.4 Ryhmähaastatteluiden toteutus

Alkuperäisenä suunnitelmana oli toteuttaa ryhmähaastattelut sillä periaatteella, että haastatteluissa olisi ollut läsnä henkilökuntaa eri päiväkodeista. Päädyin kuitenkin toteuttamaan haastattelut kahdessa eri päiväkodissa, jolloin myös haastateltavat olivat saman päiväkodin henkilökuntaa. Lopputulos oli mielestäni hyvä, sillä se antoi enemmän todenmukaista sisältöä sille, kuinka yhteneväisiä ajatuksia henkilökunnan kesken kiusaamisesta ja kiusaamisen ehkäisystä oli syntynyt. Myös keskusteleva ote näkyi haastatteluissa hyvin.

Sain yhteistyökumppaniksi Hilikka Isokosken, joka on yksi Peruspalvelukuntayhtymä Kallion päiväkodin johtajista. Yhteistyössä Isokosken kanssa sain kaksi päiväkotia mukaan haastatteluihin. Laitoin molempiin päiväkoteihin kirjeen opinnäytetyöni sisällöstä, tärkeydestä ja vaikuttamisen mahdollisuudesta haastateltavien motivoimiseksi (LIITE2). Haastattelupäivät sovimme yhteistyössä kyseisten päiväkotien henkilökunnan kanssa.

Päätin valmistautua haastattelutilanteisiin mahdollisimman hyvin. Perehtyminen teema- ja ryhmähaastatteluihin teorian tasolla oli yksi askel, mutta sen lisäksi tutustuminen myös teoriaan kiusaamisesta oli välttämätöntä. Tutkijana ja haastattelijana on tiedettävä, mistä puhuu. Ryhmähaastatteluun valmistautuminen vaatii myös paljon käytännön järjestelyjä. On päätettävä haastattelun ajankohta, paikka, likimääräinen kesto ja haastattelun välineistö. Omassa opinnäytetyössäni haastateltavat ovat päiväkotien työntekijöitä ja itse tutkittava ilmiökin tapahtuu päiväkodeissa. Siksi myös päiväkodit haastattelupaikkoina tuntuivat kaikille luontevana valintana. Vaikka haastattelut olikin järjestetty keskelle päivähoitopäivää, aikaa haastatteluille oli varattu hyvin ja lapsiryhmästä oli huolehtimassa tarpeeksi muuta henkilökuntaa. Näin ollen lapsiryhmästä huolehtiminen ei muodostunut haastatteluille häiritseväksi tekijäksi. Lisäksi tilat olivat rauhalliset.

Toteutin haastattelut kahdessa päiväkodissa touko-kesäkuussa 2013. Molempien päiväkotien haastattelut pidettiin haastattelupäiväkotien omissa tiloissa. Käytin haastatteluissa omaa nauhuria, jonka käyttö oli tuttua. Nauhurin lisäksi varatoimenpiteenä kirjasin myös paperille ylös pääkohtia haastattelujen sisällöstä.

Haastattelujen aluksi kerroin ensin itsestäni ja opinnäytetyöni tarkoituksesta. Kerroin myös nauhoittavani haastattelut, ja sen, että haastateltavien anonyymius säilyy ja keskustelut käydään luottamuksellisesti. Pyysin myös haastateltavia itseään kertomaan itsestään ja omasta työkokemuksesta. Haastattelut lähtivät hyvin käyntiin ja keskusteluissa jokainen osallistuja pääsi mielestäni hyvin mukaan keskusteluun. Haastattelujen yhteiskesto oli noin 1,5 tuntia.

2.5 Aineiston analysointi

Haastattelutilanteiden jälkeen litteroin keskustelut sanasta sanaan äänityslaitteelta Word – tekstinkäsittelyohjelmalle. Litteroitua tekstiä tuli yhteensä yli 50 sivua, joten analyysin luominen aineistosta oli pidempi prosessi kuin osasin odottaa. Tutkimuskysymysteni näkökulmasta turhaa materiaalia oli kuitenkin yllättävän vähän. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen teemat kulkivat osittain päällekkäin, mutta mielestäni se ennen kaikkea vain osoittaa kiusaamisteeman luonteen päiväkodissa – ennaltaehkäisy ja tilannekohtainen puuttuminen kulkevat käsi kädessä.

Koska toteutin haastattelut teemahaastattelun muodossa, hyödynsin teemoja myös aineiston analyysivaiheessa. Haastattelujen teemoittelu ja lisäkysymykset rytmittivät myös litteroitua tekstiä ja helpottivat aineiston analysointia. Teemoittelussa itsessään painottuu se, mitä kustakin teemasta on sanottu (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95). Jaoin haastattelunrunгон teemat vielä pienempiin teemoihin ja aihioihin. Vertailin haastattelujen aineistoja ja haastateltavien vastauksia keskenään ja poimin niiden kautta esiin tutkimustuloksia, jotka olivat merkittäviä ja yhtenäisiä suhteessa tutkimuskysymyksiini. Lainaukset haastatteluista, joita opinnäytetyössäni esiintyy, on merkitty kirjainnumeroyhdistelmillä H1-H6.

2.6 Aiemmat tutkimukset aiheesta

Kiusaamista varhaiskasvatusikäisten lasten parissa ja päiväkotiympäristössä on alettu tutkia Suomessa vasta viime vuosina. Vuosina 2009-2010 Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttivat yhteistyössä tutkimuksen alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta ja kiusaamisen ehkäisystä. Tämän tutkimuksen myötä päiväkotikiusaamisesta on ryhdytty puhumaan myös julkisuudessa laajemmin. Tutkimuksen antina MLL sekä Folkhälsan painattivat kaksi julkaisua: ”Kiusaavatko pienetkin lapset” , sekä ”Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen” (2010). Julkaisujen toinen toteuttaja Laura Repo os. Kirves on tehnyt myös tutkimusten pohjalta oman kirjan ”Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy” (2013), joka on käytännössä ensimmäinen täysin pienten lasten välistä kiusaamista käsittelevä suomalainen teos.

Kiusaamisaihetta on sivuttu jo vuonna 2000, jolloin Kaarina Laine on toteuttanut oman tutkimusprojektin ”Pienten lasten sosiaaliset suhteet”. Projektin pohjalta on syntynyt teos ”Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä” (Neitola & Laine, 2002). Teoksessa nousee esiin muun muassa se, että kiusaaminen ja kiusatuksi tuleminen ovat suuri riski myös syrjäytymiselle omasta päivähoitoryhmästä.

Lisäksi päiväkotikiusaamisesta on tehty lähivuosina muutamia pro gradu –tutkielmia. Johanna Talon pro-gradu –tutkielma (2000), ”Kiusataanko jo päiväkodissa”, käsittelee alle kouluikäisten lasten kiusaamista päiväkotiympäristössä. Tämän tutkimuksen mukaan kiusaaminen on luonteeltaan ennen kaikkea fyysistä. Lisäksi tutkimuksen mukaan niin kiusaajat kuin kiusatutkin olivat muuta ryhmää keskimääräistä aggressiivisempia ja sosiaalisilta taidoilta kehittymättömpiä. Kiusaamisesta on toteutettu aivan lähivuosina myös opinnäytetöitä ympäri Suomea. Ne käsittelevät kiusaamista pääsääntöisesti paikkakuntakohtaisesti.

Pienten lasten välistä kiusaamista on tutkittu myös kansainvälisesti esimerkiksi Norjassa, Ruotsissa, Australiassa, Sveitsissä, Kanadassa ja Amerikassa. Kansainvälinen vertailu on kuitenkin siinä mielessä haastavaa, että eri maiden varhaiskasvatusjärjestelmät ja tavat järjestää päivähoitoa vaihtelevat. Vertailu osoittaa kuitenkin sen, että kiusaaminen ilmiönä näyttää näyttäväksi melko samansuuntaisena niin Suomessa kuin ulkomaillaakin (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10).

3 KIUSAAMISEN KÄSITE – MITÄ KIUSAAMINEN ON VARHAISKASVATUSIKÄISILLÄ?

3.1 Kiusaaminen käsitteenä

Tutkimusten mukaan kiusaamista tapahtuu myös varhaiskasvatusikäisten lasten parissa ja sen muodot ovat jotakuinkin samankaltaisia kuin koulukiusaamisessakin. Lyhyesti kiusaaminen voidaan määritellä aggressiiviseksi käytökseksi, joka toistuvana ja tahallisena vahingoittaa puolustuskyvyttöä kiusattua joko fyysisesti tai psyykkisesti (Salmivalli 2010, 13). Pienten lasten parissa kiusaamisen määrittely ei ole kuitenkaan täysin yksiselitteistä, sillä lasten taidot, kyvyt, moraalikäsitys, itsehillintä ja empatia ovat vasta kehittymässä.

Vaikka määrittely onkin haastavaa, voidaan päiväkotikiusaamisestakin löytää tyypillisiä piirteitä, jotka erottavat kiusaamisen esimerkiksi tavallisista lasten välisistä konflikteista. Näitä piirteitä ovat tekojen tietoisuus ja tahallisuus, tekojen toistuvuus, vallankäyttö ja ryhmäilmiö. Lisäksi tärkeä määrittäjä on lapsen oma subjektiivinen kokemus.

Kiusaamisen määritelmässä kriteerinä on usein pitkäkestoisuus ja kiusaamisen toistuvuus. Tekojen toistuvuus – se kuinka usein ja kuinka kauan kiusaamiskäyttäytyminen jatkuu – voi antaa viitteitä siitä, etteivät teot ole vain yksittäisiä riitatilanteita vaan kiusaamiskäyttäytymistä. Toisin kuin koulussa, kiusaaminen päiväkodissa ei välttämättä aina kohdistu yhteen lapseen, vaan kiusaamisen toistuvuus voi näkyä myös toistuvana pahan mielen aiheuttamisena useille ryhmän lapsille. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 10; Repo 2013, 39.)

Kiusaamista määriteltäessä sen toistuvuudella sivuutetaan kuitenkin helposti yksittäisten tapahtumien mahdolliset seuraukset. Siksi kiusaamista määriteltäessä on toisaalta hyvä huomioida myös subjektiivinen kokemus kiusaamisesta. Myös yksittäinen tapahtuma ja kiusaamistilanne voi jättää arvet ja pelkoa pitkälle tulevaisuuteen. Ennaltaehkäisevässä mielessä voidaankin sanoa, että kiusaaminen ei koskaan saisi olla toistuvaa. (Hamarus, 2012, 22-23.)

Toinen kiusaamisen piirre on tekojen tietoisuus ja tahallisuus. Kun lapsen teon tarkoitus on satuttaa tai loukata toista, voidaan puhua kiusaamisesta. Käytännössä lapset saattavat esimerkiksi tarkkailla, näkeekö aikuinen heidän toimintaansa, jolloin teko on jossain määrin myös tietoinen – lapsi tietää toimivansa väärin. Varsinkin pienten lasten kohdalla on kuitenkin haasteellista nähdä, mikä on lapsen teon perimmäinen tarkoitus, milloin lapsi tekee tekonsa tietoisesti ja milloin lapsi itse ymmärtää oman tekonsa vakavuuden. Päiväkotiarjessa onkin oleellisempaa aikuisena osata ohjata kiusaamistilanteissa lasten moraalialia ja empatiataitoja oikeaan suuntaan – oli itse kiusaamistilanne ollut täysin tietoinen tai ei. (Repo 2013, 40-41.)

Kolmas kiusaamisen piirre on vallankäyttö ja kiusaajan ja kiusatun välinen valtaepätasapaino. Tämä tarkoittaa sitä, ettei kiusattu ole tasavertainen kiusaajaa vastaan puolustautuessa. Kiusaajalla voi olla kiusattua enemmän fyysistä valtaa, tai kyse voi olla henkisestä tai sosiaalisesta vallasta. Sosiaalinen valta tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kiusaajalla on ympärillä enemmän kavereita, henkinen valta taas muun muassa sanavalmiutta ja verbaalista lahjakkuutta asettua uhrin yläpuolelle. (Hamarus 2012, 23.)

Lisäksi kiusaamiseen liittyy vahvasti kiusaamisen ryhmäilmiömyisyys. Kiusaaminen tapahtuu aina tietyssä kontekstissa ja tietyssä ryhmässä. Puhuttaessa päiväkotikiusaamisesta kiusaaminen tapahtuu päiväkotiryhmässä. Vain ryhmän kautta kiusaaja voi tavoitella valtaa ja statusta ja toisaalta ryhmän suoran tai passiivisen hyväksynnän kautta kiusaaminen myös mahdollistuu, jatkuu ja pahimmillaan lisääntyy. (Repo 2013, 42-43.)

Kirves ja Stoor-Grenner osoittavat tutkimuksessaan (2010a, 11-17), että suurelta osin sekä lapset että varhaiskasvattajat kuvaavat kiusaamisilmiötä samansuuntaisesti. On kuitenkin huomioitava, että pienten lasten ymmärrys kiusaamisesta liittyy vahvasti kaikkeen ikävään ja negatiiviseen käyttäytymiseen, joka tavalla tai toisella koskettaa heitä itseään henkilökohtaisesti. Tämän takia on ymmärrettävää, että lapset saattavat kutsua kiusaamiseksi myös monia erilaisia asioita. Tämä on aikuisena syytä myös tiedostaa, mutta se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsen omaa kokemusta kiusatuksi tulemisesta sivuutettaisiin. Tärkeää on, että tilanteet selvitetään ja lapsen ääni kuullaan ja otetaan vakavasti.

Kiusaamisen erottaminen tavallisista konflikteista ja leikkiriidoista ei aina ole kuitenkaan helppoa. Kiusaamisen erottaminen yksittäisestä lasten välisestä ristiriidasta vaatii usein oman lapsiryhmän tuntemista. Jatkuva havainnointi ja dokumentointi on käytännössä välttämätöntä. Aikuisen tehtävä on toisaalta myös sanoittaa lapselle, mikä on kiusaamista ja mikä toiminta toisaalta taas sitä ei ole. Se puolestaan vaatii sitä, että aikuinen itse tunnistaa kiusaamisilmiön. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 16 ; Repo 2013, 36.)

Kiusaamisen käsite ei ole siis yksiselitteinen. On kuitenkin tärkeää, että päivähoitohenkilöstö käy aiheesta yhteistä keskustelua ja luo näin myös yhteisiä linjauksia. Vain silloin tietoinen, tavoitteellinen ja johdonmukainen kiusaamisen ehkäisy mahdollistuu.

3.2 Kiusaamisen muodot

Kiusaaminen voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suora kiusaaminen kohdistuu suoraan kiusattuun esimerkiksi lyömällä. Epäsuora kiusaaminen puolestaan kohdistuu usein kiusatun lapsen ihmissuhteisiin, jolloin lapsi saatetaan esimerkiksi jättää leikeistä ulkopuolelle. (Repo 2013, 74.)

Tarkemmin määriteltäessä kiusaaminen voidaan ryhmitellä fyysisen kiusaamisen, verbaalisen eli sanallisen kiusaamisen ja psyykkisen kiusaamisen muotoihin. (Höistad 2003, 80 ; Repo 2013, 75). Fyysinen kiusaaminen ilmenee sananmukaisesti usein fyysisenä väkivaltana esimerkiksi lyömisenä ja potkimisena, mutta myös tavaroiden rikkomisena, hiekan heittämisenä päälle tai leikkien konkreettisena sotkemisena.

Sanallisen kiusaamisen muotoja varhaiskasvatusikäisillä on muun muassa haukkuminen, nimittely, lällättely ja selän takana puhuminen. Myös psyykkinen kiusaaminen on yleistä. Sen muotoja ovat muun muassa uhkailu ja manipulointi, uhria kohdellaan kuin ilmaa ja hänet jätetään ryhmän ulkopuolelle esimerkiksi leikeissä. Kirveen ja Stoor-Grennerin tutkimuksessa juuri psyykkinen kiusaaminen oli yleisintä. Ryhmästä poissulkeminen oli yleisin yksittäinen kiusaamisen muoto. Usein kiusaamiseen liittyy kuitenkin monenlaista toimintaa ja fyysisen, psyykkisen ja sanallisen kiusaamisen tavat ja muodot limittyvät toiminnassa keskenään. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 6.)

Kiusaamista varhaiskasvatusikäisten lasten parissa tapahtuu eniten vapaan leikin aikana, niin ulkona kuin sisälläkin. Kiusaamista tapahtuu kuitenkin myös aikuisen läsnäolon aikana, esimerkiksi aamupiireissä tai lepohetkillä. (Kirves & Stoor-Grenner, 2010a, 42.)

3.3 Kiusaamisen riskiryhmät

Tutkitusti on olemassa erilaisia riskiryhmiä: lapsia, joilla on suurempi riski joutua kiusaajan tai kiusatun rooliin. Lähtökohtana on usein torjutuksi tuleminen omassa päivähoitoryhmässä (Repo 2013, 132). Lapsella on riski syrjäytyä omasta vertaisryhmästään päiväkodissa erityisesti silloin, kun hän joutuu ryhmässä muiden torjunnan tai kiusaamisen kohteeksi toistuvasti tai mikäli lapsi itse kiusaa muita. Muita syrjäytymisen, torjunnan ja kiusatuksi tulemisen riskitekijöitä ovat syrjäänvetäytyvyys ja yksinäisyys. (Laine & Neitola 2002, 19-20.)

Yksi riskiryhmistä ovat aggressiivisesti käyttäytyvät lapset. Aggressiivinen käyttäytyminen näkyy toisaalta riskinä kiusaamiskäyttäytymiselle, mutta toisaalta myös kiusatuksi ja torjutuksi tulemiselle. Näiden erottamiseksi on tärkeää huomata, että aggressiivinen käyttäytyminenkin voidaan jakaa proaktiiviseen ja reaktiiviseen aggressioon. Tutkimusten mukaan juuri reaktiivisesti aggressiivisia lapsia torjutaan ja suljetaan ryhmän ulkopuolelle päiväkodissa kaikista helpoiten (Laine & Neitola 2002, 22). Kirjallisuudessa näitä lapsia kutsutaan myös kiusaaja-uhrin –nimellä. Proaktiivisesti aggressiiviset lapset sen sijaan käyttävät väkivaltaa harkitusti ja suunnitelmallisesti. Heillä on myös muita suurempi riski päätyä kiusaamaan toisia. (Cacciatore 2008, 13.)

Myös ujoilla ja syrjään vetäytyvillä lapsilla on riski joutua torjutuksi ja muiden kiusaamaksi päivähoitoryhmässä. Syrjäänvetäytyvyys tarkoittaa lapsen oma-aloitteista sivuun vetäytymistä omasta vertaisryhmästä. Osalla syrjään vetäytyvistä lapsista on hyvät sosiaaliset taidot, mutta osa on syrjäänvetäytyvyyden lisäksi erittäin ujoja, pelokkaita ja arkoja liittymään ryhmään sosiaalisen vuorovaikutuksen epäonnistumisen pelossa. Kun lapsi on sekä ujo että syrjäänvetäytyvä ja tulee vielä muiden lasten torjumaksi päivähoitoryhmässä, myös riski pysyvämpään sosiaaliseen sopeutumattomuuteen kasvaa. Ujo ja syrjäänvetäytyvä lapsi tarvitseekin lähelleen sensitiivisiä ja empaattisia aikuisia, jotka tarjoavat lapselle positiivista vuorovaikutusta, tukea ja aikaa. (Laine & Neitola 2002, 27-29.)

Näiden ryhmien lisäksi erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat erittäin merkittävä riskiryhmä suhteessa kiusaamiseen. Erityistä tukea tarvitsevia lapsia on keskimääräistä enemmän niin kiusaajan, kiusatun kuin kiusaaja-uhrinkin roolissa. Siksi myös räätälöidessä erityistä tukea tarvitsevan lapsen tuen muotoja olisi välttämätöntä huomioida myös lapsen tukeminen sosiaalisissa suhteissa ja sosiaalisten taitojen harjoittelussa. (Repo 2013, 145-146.)

On kuitenkin muistettava, että kiusaaminen päivähoidossa on aina riippuvainen ryhmän sisäisistä suhteista ja vuorovaikutuksesta. Käytännössä kuka vain voi tulla kiusatuksi, kiusaajaksi, sivusta seuraajaksi tai kiusatun puolustajaksi. Aggressiivinen käyttäytyminen ja syrjään vetäytyminen ovat vain riskitekijöitä, jotka tarvitsevat kiusaamista sietävän, sallivan ja vahvistavan ryhmän ympärilleen.

4 SUOMALAINEN PÄIVÄHOITO KIUSAAMISEN KONTEKSTINA

Kiusaamisilmiön tutkimisella on kauaskantoiset juuret, mutta konteksti tutkimukselle on pitkään vaihdellut koulukiusaamisesta aikuisten väliseen työpaikkakiusaamiseen. Vaikka koulukiusaamisella ja päiväkotikiusaamisella onkin paljon yhteisiä piirteitä ja samankaltaisuutta, ne eivät ole täysin peilattavissa keskenään.

Koska opinnäytetyöni käsittelee kiusaamista juuri varhaiskasvatusikäisten lasten parissa päiväkotiympäristössä on mielestäni tärkeää tarkastella yleisesti suomalaista päivähoitoa: niitä lakeja, asetuksia ja asiakirjoja, jotka päivähoitoa ja varhaiskasvatusta määrittävät. Näitä asiakirjoja ovat mm. laki- ja asetus lasten päivähoidosta, yleissopimus lasten oikeuksista, valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, sekä kuntakohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat. Ne ovat myös laillinen perusta kiusaamisen ehkäisemiselle.

4.1 Päivähoitoa ja varhaiskasvatusta määrittävät lait ja asiakirjat

Yleissopimus lapsen oikeuksista on yksi tärkeä asiakirja ja eettinen pohja järjestettäessä suomalaista, laadukasta päivähoitoa. Sopimus sitouttaa suomalaisia varhaiskasvattajia toteuttamaan lapsen oikeuksia päivähoidossa niin, että jokainen lapsi saa kasvaa turvallisten ihmissuhteiden ympäröimänä päivähoitoympäristössä, jossa lasta kuullaan, nähdään ja tuetaan. Suomi on yksi niistä maista, jotka ovat sitoutuneet toimimaan näiden YK:n lapsen oikeuksien ja ihmisoikeuksien mukaisesti. (YK 1989.)

Sopimuksessa lasten oikeuksista, 19. artiklassa todetaan, että sopimusvaltiot, kuten Suomi, *”ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa”*. Lapsen oikeus – johon Suomikin on sitoutunut – on siis saada turvallista hoitoa, jossa lasta suojellaan muun muassa kiusatuksi tulemiselta. Näin ollen sopimus on myös pohja kiusaamisen vastaiselle työlle, kiusaamisen ennaltaehkäisylle ja toiminnalle kiusaamiseen puuttumiseksi.

Suomalaista päivähoitoa määrittävät laki ja asetus lasten päivähoidosta. Laki määrittää ne puitteet, joiden pohjalta varhaiskasvatusta toteutetaan, muun muassa vaadittavat resurssit, mahdolliset päivähoitomuodot, hoidon järjestäjät ja valvojat. Kunta on velvollinen järjestämään lasten päivähoitoa asukkailleen sisällöltään ja laajuudeltaan siinä määrin kuin päivähoitoa tarvitaan. Laki lasten päivähoidosta asettaa hoidon tavoitteeksi ”tukea päivähoidossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävissä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä”. Käytännössä se tarkoittaa lapselle turvallisia ja lämpimiä ihmissuhteita, kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa ja lapselle suotuisaa kasvuympäristöä. (Laki lasten päivähoidosta 19.1.1973.)

Laki lasten päivähoidosta on vuodelta 1973, ja sitä ollaan kovaa vauhtia uudistamassa. Vanha laki ei suoraan mainitse kiusaamisen ehkäisyä osana varhaiskasvatustyötä, toisin kuin esimerkiksi koulunkäyntiä ja opetusta määrittävä perusopetuslaki, jossa kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän suojaamiseksi vaaditaan suunnitelman laatimista (Perusopetuslaki 21.8.1998/628). Nähtäväksi jää, tuleeko uusi laki huomioimaan kiusaamisen vastaisen työn yhtenä näkyvänä osana varhaiskasvatustyötä päivähoidossa.

Siinä missä lait ja asetukset päivähoidosta määrittävät varhaiskasvatuksen käytännön kriteerejä ja toteuttamista, antaa valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteet laajemmin ohjausta varhaiskasvatuksen sisältöön ja laatuun. Valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet määrittävät varhaiskasvatuksen olevan toimiva hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuus, joka tähtää lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Se on myös koko suomalaisen varhaiskasvatuksen kulmakivi. Varhaiskasvatuksen päämäärinä nähdään lapsen hyvinvoinnin edistäminen, toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistaminen ja itsenäisyyden asteittainen lisääminen. (STAKES 2005, 11-13.) Kiusaamista ei näissäkään asiakirjoissa mainita suoraan, mutta juuri nämä varhaiskasvatuksen päämäärät ovat myös kiusaamisen ehkäisyn kulmakiviä. Varhaiskasvatuksen perusteissa puhutaan asioista, jotka ovat kiusaamisen ehkäisyn lähtökohtia: turvallisesta kasvusta turvallisessa ympäristössä, ryhmän tärkeydestä, taitojen kehittämisestä ja aikuisen roolista koko kasvuprosessin tukijana.

Valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ovat pohja myös kuntien omille varhaiskasvatussuunnitelmille. Peruspalvelukuntayhtymä Kallion alueella on myös oma

varhaiskasvatussuunnitelma, jossa kuvataan alueen varhaiskasvatuksen keskeiset toimintaperiaatteet ja arvot. Peruspalvelukuntayhtymä Kallion arvoja ovat muun muassa luottamus, oikeudenmukaisuus, osaaminen ja vastuullisuus. (Peruspalvelukuntayhtymä Kallion varhaiskasvatussuunnitelma 2011.)

Lisäksi Peruspalvelukuntayhtymä Kallion alueella varhaiskasvatussuunnitelmaa täydentää Arjen käytäntöjen opas, jossa kuvataan päiväkotikohtaisesti yleisen varhaiskasvatussuunnitelman toteutumista arkikäytännöissä. Arjen käytäntöjen opas on hyvin arkilähtöinen, ja jokainen Kallion alueen päiväkoti voi täyttää sitä oman arkisuunnittelun tukemiseksi. Mirva Kotilaisen ja Elina Aution arjen käytäntöjen opasta käsittelevässä opinnäytetyössä yhtenä merkittävänä tutkimustuloksena selvisi, että juuri kiusaamista käsittelevää osiota kaivattaisiin myös erillisenä osiona arjen käytäntöjen oppaaseen. Näin ollen kiusaaminen tulisi näkyväksi osaksi myös peruspalvelukuntayhtymä Kallion varhaiskasvatussuunnitelmaa. Vielä tätä osiota ei ole kuitenkaan oppaaseen lisätty. (Autio & Kotilainen 2012.)

Kaiken kaikkiaan suomalaista päivähoitoa ja kasvatusta päiväkotiympäristössä määrittävät useat eri asiakirjat ja lait. Ne luovat pohjaa myös sellaiselle toiminnalle, joka tukee kiusaamisen ehkäisyä. Niiden ongelma on kuitenkin juuri siinä, ettei kiusaamista konkreettisesti oteta esiin, jolloin myös tietoinen, juuri kiusaamiseen kohdistuva toiminta jää näkymättä. Silloin myös tietoinen kiusaamisen vastainen toiminta saattaa jäädä toteuttamatta.

4.2 Päiväkoti varhaiskasvatuksen toimintaympäristönä

Päiväkoti on yksi ympäristö varhaiskasvatukselle. Kun siis puhutaan varhaiskasvatuksesta, joka tapahtuu päiväkodissa, se saa tietyn kontekstin. Päiväkoti ympäristönä, myös kiusaamisympäristönä, koostuu eri osista. Näitä päiväkodin sisäisiä toimintaympäristöjä ovat muun muassa fyysinen, toiminnallinen, psyykinen, sosiaalinen, pedagoginen ja kulttuurinen toimintaympäristö.

Fyysinen ympäristö kattaa nimensä mukaisesti fyysiset tilat ja puitteet, esimerkiksi tilojen koon ja riittävyuden suhteessa lapsimäärään. Toiminnallinen toimintaympäristö kattaa taas toiminnalle ja kehitykselle suotuisat puitteet, esimerkiksi visuaaliset ja auditiiviset

ärsykkeet. Nekin ovat tekijöitä, jotka vaativat säännöllistä arviointia, mutta kiusaamisen näkökulmasta päiväkodin psyykkinen, sosiaalinen ja pedagoginen ympäristö on kontekstina kaikista merkittävimpiä. (Koivunen 2009, 181-183.)

Psyykkisellä toimintaympäristöllä tarkoitetaan päiväkodin ilmapiiriä ja tunneilmastoa. Lyhyesti ilmaistuna psyykkinen toimintaympäristö kattaa sen, että lapsella on oikeus olla turvassa ja kokea turvallisuutta päivähoitossa. Kun lapsi joutuu kokemaan kiusaamista päivähoitossa, silloin myös psyykkistä toimintaympäristöä on osattava työntekijänä arvioida uudelleen. Aikuinen pystyy myös vaikuttamaan psyykkiseen toimintaympäristöön voimakkaasti omalla käytöksellään ja vuorovaikutuksellaan. (Koivunen 2009, 182-183.)

Jokainen ryhmä on oma sosiaalinen ympäristönsä ja lapset luovat myös päivähoitoryhmissä jatkuvasti ryhmäsuhteita ja omaa asemaansa. Sosiaalinen toimintaympäristö pitääkin sisällään ryhmän sisäisen toiminnan, ryhmädynamiikan ja lasten, työntekijöiden ja osaltaan myös vanhempien väliset suhteet ja vuorovaikutuksen. (Koivunen 2009, 184.) Voidaan puhua myös yhteisöllisyydestä, sillä jokainen lapsi haluaa päästä osaksi päiväkodin yhteisöä. Hyvän yhteisöllisyyden rakentaminen ja ryhmäsuhteisiin vaikuttaminen vaatii työtä – vaikuttamista suoraan ryhmään, mutta myös sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen ja leikkitaitojen opettelua ja ohjaamista. Ne ovat myös osa kiusaamisen ehkäisyä.

Lisäksi pedagoginen toimintaympäristö eli oppimisympäristö on päiväkodissa jatkuvasti läsnä oleva konteksti, myös kiusaamisen näkökulmasta. Sen suunnittelu, arviointi ja toteuttaminen käytännössä sisältää muiden toimintaympäristöjen huomioimisen. (Koivunen 2009, 184.)

5 OIKEUS TURVALLISEEN KASVUUN - KEINOT KIUSAAMISEEN PUUTTUMISESSA JA ENNALTAEHKÄISYSSÄ

5.1 Kiusaamisilmiön tunnistaminen ja havainnointi

Kun puhutaan varhaiskasvatusikäisten lasten välisestä kiusaamisesta, on vaikea erotella kiusaamisen puuttumista ja kiusaamisen ehkäisyä toisistaan, sillä ne kulkevat myös toiminnassa käsi kädessä. Lähtökohtana toiminnalle voidaan kuitenkin pitää sitä, että kiusaamisilmiö itsessään tunnistetaan ja huomataan.

Lasten ryhmäsuhteita ja kiusaamista voidaan systemaattisesti havainnoida arjen keskellä, minkä avulla myös kiusaamisen havaitseminen ryhmässä helpottuu. Esimerkiksi ryhmähavainnoinnin kautta voidaan havainnointi kohdistaa ryhmän toimivuuteen, lasten rooleihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Yksilötason havainnoinnilla voidaan puolestaan lähestyä yksittäistä lasta – kiusaajaa tai kiusattua – havainnoiden sitä, minkälaista yksilöllistä tukea lapsi kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen näkökulmasta tarvitsee. Havainnoinnin avulla kiusaaminen voidaan huomata, mutta samalla sen kautta voidaan myös arvioida ryhmän toimintaa ja muokata esimerkiksi oppiympäristöä ja pedagogisia tekijöitä oikeaan suuntaan. Lasten väliset vapaat leikkutilat ovat muun muassa hyvä väylä havainnoida ryhmän sosiaalisia suhteita ja kiusaamista. (Koivunen 2009, 24-27.)

Systemaattisen havainnoinnin lisäksi kiusaamista voidaan havaita arjen keskellä keskustelemalla lasten kanssa ja kyselemällä luottamuksellisesti lapsilta ryhmäsuhteista, sekä kannustamalla lapsia kertomaan mahdollisesta kiusaamisesta (Repo 2013, 203). Kun lapsella on turvallinen suhde ryhmän aikuiseen, hän myös rohkeammin uskaltaa puhua kiusaamisesta. Lisäksi arvokasta tietoa kiusaamisesta voi saada lasten vanhemmilta.

Havaitessa kiusaamista tarvitaan aikuisen sensitiivistä otetta, oman lapsiryhmän tuntemista ja lasten tuntemista yksilöllisesti. Jokainen kiusaamistilanne ja konflikti on erilainen ja riippuvainen ryhmän lapsista ja ryhmädynamiikasta, syistä ja seurauksista. Siksi yksiselitteisiä tapoja toimia, puuttua ja ehkäistä kiusaamista ei ole, vaan toimintatavat lähtevät lasten tarpeista. Jokaiseen yksittäiseenkin kiusaamistapaukseen on kuitenkin osattava tarttua.

5.2 Kiusaamistilanteisiin puuttuminen

Päiväkodeissa yhtenä menetelmänä kiusaamistilanteisiin puututtaessa käytetään jonkin verran rankaisua. On kuitenkin todettu, ettei rankaisu, kuten jäähyenkit, tue lapsen moraalien kehitystä tai katkaise kiusaamisen kierrettä pitkällä tähtäimellä (Repo 2013, 151). Niin sanottujen kovien keinojen, kuten jäähyenkin käytön, eristämisen tai muiden rankaisumuotojen sijaan tarvitaan pehmeämpiä menetelmiä, kuten keskustelua ja turvallisia, mutta jämäkkiä rajoja.

Rajat ja rajoittaminen itsessään ovat osa turvallisen ryhmän luomista ja lasten kannattelua. Aikuisen rooli turvallisen ryhmän luojana on merkittävä. Jokaisen lapsen tulee voida luottaa siihen, että aikuinen johtaa ryhmää, on läsnä ja tarvittaessa apuna. Jos valtasuhde kääntyy pääläelleen ja valta siirtyy aikuisilta lapsille, se luo turvattomuuden tunnetta ja ryhmässä esiintyy myös herkemmin kiusaamiskäyttäytymistä. Aikuisena onkin tärkeää olla määrittelemässä toimintaa, päivän rytmiä ja rutiinia ja erityisesti sääntöjä ja puitteita – sitä, mikä toiminta ja käytös on hyväksyttävää ja mikä ei. Kun aikuinen ottaa vastuun ryhmästä, hän antaa myös omalla toiminnallaan lapsille mallin, tiedostaa lasten mahdolliset roolit ja myös puuttuu ryhmän kielteisiin ilmiöihin, kuten kiusaamiseen. (Koivunen 2009, 54-55.)

Turvallinen ryhmä tarkoittaa rajojen asettamista. Lapsi, jonka toiminnalle ei aseteta minkäänlaisia turvallisia rajoja on myös riskissä ajautua kiusaamaan toisia lapsia (Repo 2013, 167). Rajat opettavat, mikä elämässä on yleisestikin sallittua, kiellettyä, hyväksyttyä tai hyväksymätöntä. Kun ryhmässä on rajat, jotka ovat perusteltuja ja jotka lapsi merkitykseltään kykenee ymmärtämään, niihin voi myös tilanteen vaatiessa palata.

Rankaisua pehmeämpi tapa lähestyä kiusaamistilanteita on keskustelu. Kiusaaminen vaatii aina suoran väliintulon ja kiusaamisen katkaisun, mutta sitä tulisi aina seurata keskustelu lapsen kanssa. Aikuisen tulee sanoittaa lapselle, ettei hyväksy tämän toimintaa, mutta haluaa auttaa lasta irti vääristä toimintamalleista. Ymmärtääkseen, mikä on lapsen toiminnan takana tarvitaan vuoropuhelua, jossa aikuinen kunnioittaa lasta, vaikkei tämän tekoja hyväksykään. Keskustelu tulisi käydä rauhallisessa tilassa, jossa keskustelua voidaan käydä ilman häiriötekijöitä. (Höistad 2003, 134.)

Usein keskustelua seuraa anteeksipyyntö kiusaamisen sovittamiseksi. Toisena sovittelumenetelmänä saatetaan käyttää tilanteen hyvittämistä, esimerkiksi rikottujen leikkien siivoamisena ja korjaamisena (Repo 2013, 156). Tärkeintä on löytää käyttöön ne keinot, jotka ovat lapsen toiminnan ja kiusaamiskäyttäytymisestä ulosoppimisen kannalta toimivimpia.

5.3 Yhteisöllisyys ja me-henki turvallisen ryhmän perustana

Päiväkoti sosiaalisena ympäristönä tarkoittaa lapsen näkökulmasta laajaa vuorovaikutussuhteiden verkostoa, joka parhaimmillaan tarjoaa myönteisiä vertais- ja ystävyys-suhteita. Jokainen lapsi tarvitsee kokemuksia hyvästä ja luottamuksellisesta vuorovaikutuksesta toisiin lapsiin ja aikuisiin. (Laine & Neitola 2002, 15.) Sosiaaliset suhteet, turvalliseen ryhmään kuulumisen ja yhteisöllisyys ovatkin kiusaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta tärkeä viitekehys. Jokaiselle lapselle on merkittävää kokea olevansa osa päiväkotiryhmää ja osa ryhmän luomaa yhteisöä.

Yhteisöllisyydellä päiväkotiryhmässä tarkoitetaan lapsen tunnekokemusta päiväkodin yhteisöön kuulumisesta, sekä yhteisön merkityksestä lapselle itselleen. Yhteisöllisyyden tunne koko ryhmän tasolla tarkoittaa lasten keskinäistä tunnetta yhteen kuulumisesta ja merkityksestä toisilleen. Toimivan yhteisön piirteinä voidaan pitää sitä, että lapsilla on tunne me-hengestä, he viihtyvät toistensa seurassa ja kokevat ryhmään kuulumisen tunnetta. (Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 21;71.)

Yhteisöllisyys ja lasten yhteisöt ovat niitä paikkoja, joissa lapset harjoittelevat yhdessä toimimista, sosiaalisia taitoja ja yhteistyötaitoja. Kun lapsi saa osakseen hyvää vuorovaikutusta hänelle muodostuu tunne yhteisöön kuulumisesta. Kiusattu, yhteisön ulkopuolelle jätetty lapsi ei kuitenkaan pääse harjoittelemaan samoja taitoja niissä tilanteissa, joissa muut niitä opettelevat. Koska lapsi rakentaa yhteisön kautta myös omaa minäkuvaansa, kiusatun lapsen minäkuvakin voi haavoittua ja hän saattaa alkaa pitää myös itse itseään sosiaalisesti epäonnistuneena. (Marjanen ym. 2013, 48-50.) Voidaankin siis todeta, että yhteisöllisyyden vahvistaminen on merkittävä osa kielteisten ilmiöiden kuten kiusaamisen ja syrjäytymisen ennaltaehkäisyä. Osa tätä työtä on vaikuttaminen työntekijänä turvallisen ryhmän ja ryhmähengen syntyyn.

Aikuinen pystyy omalla toiminnallaan vaikuttamaan ryhmän muotoutumiseen sekä siihen, millainen yhteisöllisyys ja yhteisöllisyyden tunne ryhmässä käynnistyy. Yhteisöllisyys, turvallisen päiväkotiryhmän muotoutuminen, ryhmäsuhteet ja lasten väliset vuorovaikutussuhteet vaativat kuitenkin työtä, ettei yksikään ryhmän lapsista jäisi ulkopuoliseksi ja pahimmillaan tulisi kiusatuksi.

Uuden ryhmän muodostumisessa on säännönmukaisia piirteitä, jotka toistuvat ja ovat jossain määrin myös aikuiselle ennakoitavia. Nämä ryhmän muotoutumisen vaiheet kuvataan seuraavasti: 1. Uuden ryhmän alkutilanteeksi, jolloin lapset vasta luovat ensivaikutelmia toisistaan, 2. Kuohuntavaihe, jolloin lapset kokeilevat toisiaan ja sovittelevat paikkaansa ryhmässä, 3. Ryhmän ytimen kiinteytyminen, jolloin lapset ovat löytäneet jo ystäviä ja parimuodostuksista siirrytään pienryhmäleikkeihin ja 4. Ryhmän hajoaminen, kun ryhmästä poistuu lapsia. Tuntemalla ryhmän muotoutumisen periaatteet aikuinen pystyy myös myönteisesti vaikuttamaan jokaiseen vaiheeseen ja ryhmähengen syntyyn. (Helenius & Korhonen 2008, 60-62.)

Lasten vasta tutustuessa toisiinsa ja luodessa haparoiden uusia vertaissuhteita, tarvitaan paljon aikuisen kannattelua. Osa lapsista muodostaa vertaissuhteita helposti, osa taas tarvitsee paljon omaa aikaa ja aikuisen tukea. Varsinkin uuden ryhmän alussa on hyvä panostaa ryhmähengen luomiseen esimerkiksi yhteisten tutustumisleikkien kautta. Ne ovat lapsille väyliä tutustua toisiinsa turvallisesti, aikuisen kannattelemana. Yhteisten leikkien, huumorin ja hassuttelun kautta yhteisöllisyys pääsee rakentumaan ja samalla aikuinen pystyy valvotusti havainnoida sitä, että jokainen lapsi saa tarvittavaa myönteistä vuorovaikutusta. (Repo 2013, 122-124.)

Yhdessä koetut leikkihetket vahvistavat kokemusta ”meidän ryhmästä” ja tuovat sitä kautta myös läheisyyttä ryhmän lasten kesken. Yhteisöllisyyden rakentuessa lapset rohkaistuvat myös muodostamaan vakiintuneempia leikkiryhmiä ja sitä kautta pysyviä vertais- ja ystävyysuhteita. Pienryhmissä syntyneet ystävyysuhteet ovat nekin lapsen kehityksen ja oppimisen kannalta erittäin tärkeitä, mutta aikuisen tehtävä on myös taata, että jokaisella lapsista olisi kontakteja pienryhmän lisäksi suurimpaan osaan ryhmän lapsista, ja näin ollen turvata koko ryhmää kattava yhteenkuuluvuus. Lisäksi aikuisen tehtävä on turvata, ettei me-henki pienryhmissä käänny ketään syrjiväksi tai loukkaavaksi käyttäytymiseksi. (Marjanen ym. 2013, 40-42, 66.)

Yhteisöllisyyden ja ryhmähengen rinnalla myös yksittäiset vertais- ja ystävyysuhteet ovat lapsen kehityksen kannalta merkittäviä. Vertaissuhteilla tarkoitetaan päiväkotiryhmässä lapsen kanssa kehitykseltään samantasoisia ja samanikäisiä lapsia ja lasten ryhmää (Marjanen ym 2013, 105). Vertaisryhmän kautta lapsi voi solmia ystävyysuhteita, joilla puolestaan tarkoitetaan lasten kahdenkeskistä, vastavuoroista ja tasavertaista suhdetta, jossa kiintymys ja sitoutuneisuus on molemminpuolista (Repo 2013, 116). Lapsen kehityksen kannalta molemmat ovat tärkeitä.

Myönteisten vertais- ja ystävyysuhdekokemusten kautta lapsi kasvaa ja kehittyy niin emotionaalisesti, sosiaalisesti kuin kognitiivisestikin ja samalla lapsella on mahdollisuus rakentaa myönteistä minäkuvaa itsestään. Mikäli lasta kiusataan tai hänet torjutaan ryhmän ulkopuolelle ja hän jää ulos merkittävistä vertaissuhteista, myös lapsen kokonaiskehitys rikkoutuu. Siksi aikuisen läsnäolo ja panostaminen lasten välisiin suhteisiin on tärkeää myös kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta. Aikuista tarvitaan apuna tukemaan ja kannattelemaan syntyneitä vertaissuhteita.

On myös tutkittu, että yksikin vastavuoroinen ystävyysuhde lapsella on kiusaamista suojaava tekijä. Vaikka lapsi tulisikin kiusatuksi päiväkotiryhmässä, ystävyysuhde jonkun toisen lapsen kanssa voi suojata myöhemmiltä kiusaamisen seurauksilta, ja siltä osin kannatella lasta. (Salmivalli 2010, 29-30 ; Repo 2013, 117.) Siksi päivähoidossa on toisaalta aikuisena tärkeää tukea ja vaalia myös olemassa olevia ystävyysuhteita vertaissuhteiden tukemisen lisäksi.

5.4 Sosiaaliset ja emotionaaliset taidot ja niiden opettaminen

Toimiessaan päiväkodin vertaissuhteissa ja vertaisryhmässä lapsi tarvitsee erilaisia sosiaalisia ja emotionaalisia valmiuksia. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan sellaisia taitoja ja kykyjä, joiden avulla lapsi pärjää toimiessaan toisten ihmisten kanssa. On myös huomioitava, että juuri vertaissuhteiden kautta ja mallioppimalla pieni lapsi opettelee ja harjoittelee näitä taitoja. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 24.) Sosiaalisista ja emotionaalisista taidoista keskeisimpiä ovat muun muassa ryhmään liittymisen ja ryhmässä toimimisen taidot, ongelmanratkaisutaidot, tunteiden sanallinen ilmaisu, kuunteleminen, jakaminen, auttaminen ja empatiakyky, sekä itsesäätely ja aggression kontrollointi.

Merkittävät puutteet näissä taidoissa voivat johtaa ei-toivottuun käyttäytymiseen, kuten kiusaamiseen, minkä tähden panostaminen sosiaalisten taitojen harjoitteluun on tärkeää myös kiusaamisilmiön ehkäisemiseksi.

Empatialla tarkoitetaan lapsen kykyä tunnistaa omia ja muiden lasten tunteita, kykyä tarkastella tilanteita toisen lapsen näkökulmasta, sekä huolenpidon ja välittämisen osoittamista toiselle (Kanninen & Sigfrids 2012, 181). Lapsi, joka on empatiakykyinen, myös motivoituu toimimaan empaattisesti toisia lapsia kohtaan (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 24). Kiusaamisen näkökulmasta lapsi, joka kykenee nimeämään omia ja toisten tunteita, on myös pääsääntöisesti vähemmän aggressiivinen ja sosiaalisilta taidoiltaan taitavampi.

Lapsen empatiakykyä voidaan tukea päiväkotiarjessa. Tärkein malli empatiakasvatuksessa on empaattinen aikuinen, joka antaa paljon positiivista palautetta ja auttaa lasta tunnistamaan ja nimeämään omia tunteitaan. Vasta sen kautta lapsen on mahdollista ymmärtää merkkejä myös toisten lasten tunteista, toiminnasta ja kehon kielestä. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 25.)

Toinen merkittävä taito on oman aggression hallinta ja itsesäätely, sillä yksi kiusaamisen riskiryhmistä ovat juuri aggressiivisesti käyttäytyvät lapset. Reaktiivisesti käyttäytyvät lapset ovat riskiryhmässä joutua kiusaaja-uhrin asemaan, proaktiivisesti käyttäytyvät lapset taas kiusaajan rooliin. Kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta oleellista onkin se, kuinka lasta opetetaan ja kasvatetaan turvalliseen aggression tunteen purkamiseen niin, ettei se aiheuta kiusaamisen tai kiusatuksi tulemisen kierrettä ja väkivaltaista käytöstä.

Aggression tunteet itsessään ovat normaaleja, kehitykselle tarpeellinen tunteiden kirjo. Aggression tunne on synnynnäistä, ja sen avulla ihminen kykenee reagoimaan ympäristön luomiin ärsykkeisiin eri tavoin esimerkiksi halulla hyökätä, puolustautua tai paeta. Puhuttaessa aggression tunteesta puhutaan siis asiasta, joka on osa lapsen normaalia kehitystä. On kuitenkin muistettava, että aggression tunne ja aggressiivinen käytös ovat kaksi eri asiaa – vain hallitsematon aggressio purkautuu aggressiivisena käyttäytymisenä. (Cacciatore 2008, 6-14.)

Aggressiokasvatuksen avulla lasta voidaankin opettaa turvalliseen aggression tunteiden hallintaan, sopivaan itsehillintään ja väkivallan vastaisiin toimintamalleihin. Aggression hallinnan lähtökohtana on, että lasta opetetaan tunnistamaan ja nimeämään haastavia tunteita. Aggression tunteiden hallitseminen mahdollistuu vasta kun lapsi ymmärtää, mitä omat tunteet tarkoittavat. Tarvitaankin siis aikuista, joka on tilanteissa lähellä ja läsnä ja valmiudessa auttamaan lasta nimeämään tunteita. (Cacciatore 2008, 8-18.)

Proaktiivisesti aggressiivista ja reaktiivisesti aggressiivista käytöstä tulee lähestyä toiminnassa eri tavoin. Reaktiivisesti aggressiivisella lapsella tunteenpurkaukset ovat usein hallitsemattomia, jolloin käytös vaatii ennen kaikkea uhkaavien tilanteiden vähentämistä tunteiden säätelyn harjoittelun kautta ja luomalla turvallisia ihmissuhteita. Kun lapsi toimii oikein ja hallitsee tunteitaan, tärkeää on antaa paljon positiivista palautetta ja kannustusta. Turvallisten ihmissuhteiden luominen on erityisen tärkeää, sillä reaktiivisesti aggressiivinen lapsi syrjäytyy helposti ryhmästä ja tulee kiusatuksi hallitsemattoman aggressiivisen käytöksen takia. (Cacciatore 2008, 13.)

Proaktiivisesti aggressiivinen lapsi sen sijaan käyttää väkivaltaa ja uhkailua harkitusti ja laskelmoivasti. Tällöin erityisen tärkeää on aggressiivisen käyttäytymisen kieltäminen, selkeät rajat ja toisenlaisten toimintamallien harjoittelu omien tavoitteiden saavuttamiseksi. Aggressiivisesta käytöksestä ei saa seurata tyydyttävää lopputulosta, joka ruokkisi aggressiivista käytöstä. (Kirves & Stoor-grenner 2010b, 30.)

Kaiken kaikkiaan tarvitaan turvallisia ja sensitiivisiä aikuisia nimeämään tunteita, opettamaan väkivallattomia toimintamalleja, asettamaan rajoja ja antamaan tukea ja turvaa. Kun aikuinen on toiminnassaan ja aggressiiviseen käytökseen puuttumisessa jämäkkä ja rohkea, mutta samalla lasta arvostava ja rauhallinen, on lapsen myös turvallinen kasvaa ja harjoitella koko tunteiden kirjoa.

Erilaisia sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja harjoitellaan ennen kaikkea päiväkotiarjen keskellä. Tunnetaitoja opetellessa aikuinen on nimeämässä tunnetiloja silloin, kun ne syntyvät. Aikuisen tehtävä on myös näyttää mallia, kuinka voidaan esimerkiksi leikki-tilanteissa neuvotella, kuunnella toista ja ilmaista mielipide. Arjessa voidaan harjoitella esimerkiksi antamista ja jakamista, avuksi olemista ja hyvän mielen saavuttamista ja toisen lohduttamista. Riitatilanteissa puolestaan harjoitellaan riitojen

selvittämistä, anteeksipyyntöä ja tekojen hyvittämistä. Yksinkertaisesti sanottuna lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjaannuttamisen hetkiä tulee vastaan aivan tavallisen arjen keskellä aina lasten omista leikki-tilanteista lähtien. (Kanninen & Sigfrids 2012, 179-183.)

Tavallisen arjen toiminnan keskellä tapahtuvan taitojen opettelun lisäksi on olemassa erilaisia valmiita sosiaalisten ja tunnetaitojen ohjelmia, jotka ovat hyvä lisä arjen keskelle. Suomessa eniten käytössä oleva ohjelma on Askeleittain –ohjelma. Askeleittain –ohjelman avulla lapsille opetetaan ja mallinnetaan rakentavia tapoja toimia vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Ohjelmassa käsitellään muun muassa empatiaa, ongelmanratkaisua, sekä tunteiden säätelyn keinoja. Pienemmille, 1-3-vuotiaille on lisäksi kehitetty lisämateriaalina vastaavanlainen ruotsinkielinen START –ohjelma. (Kanninen & Sigfrids 2012, 181.)

Toinen jonkin verran käytetty menetelmä on Muksuoppi, jota voidaan käyttää koko ryhmän lisäksi yksittäisten lasten kohdalla opettamaan uudenlaisia toimintatapoja ei-toivottujen käyttäytymismallien, esimerkiksi kiusaamisen tilalle. Muksuopissa lapsi pääsee itse aktiivisesti vaikuttamaan kaikkiin ohjelman vaiheisiin. Kun uusi taito on opittu, osaamista vahvistetaan ja juhlistetaan. Yksinkertaisesti sanottuna muksuopissa on kyse ongelman – kuten kiusaamiskäyttäytymisen – kääntämisestä opeteltavaksi taidoksi. (Furman 2003, 168-169.)

5.5 Leikki ja ohjaus

Leikki on lapselle yksi luontainen tapa toimia ja oppia ja sen kautta lapsi myös harjaantuu niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisestikin (Koivunen 2009, 40). Leikin merkityksestä lapselle kertoo sekin, että myös YK:n yleissopimuksessa lapsen oikeuksista mainitaan lapsen oikeus ikänsä mukaiseen leikkimiseen (YK 1998). Kiusaamisteeman kannattelemana lisäksi, että jokaisella on oikeus turvalliseen leikkiin, ryhmään kuulumiseen ja yhdessä leikkimiseen. Kiusattu lapsi ei välttämättä näitä kokemuksia saa.

Lasten leikki päiväkodeissa voidaan karkeasti jakaa vapaaseen leikkiin, joka mielletään lasten omaehtoiseksi leikiksi sekä ohjattuun leikkiin, jossa aikuinen säätelee ja ohjaa leikkiä ja leikin kulkua. Molemmat leikin muodot ovat tärkeitä, mutta molemmat myös vaativat aikuisen kannattelua. Leikeissä – erityisesti vapaan leikin tilanteissa – syntyy

paljon konflikteja ja pahimmillaan kiusaamiskäyttäytymistä, minkä vuoksi leikki ei voi olla vain lasten varassa, vaan tarvitaan aikuisen läsnäoloa, ohjausta, seurantaa ja valvontaa. Kiusaamistilanteiden selvittäminenkin on aina haastavampaa, mikäli kasvattaja ei ole ollut tilanteissa läsnä. Huolestuttavaa onkin, että vapaa leikki mielletään helposti leikiksi, johon aikuinen ei osallistu millään tavalla. Kuitenkin erityisesti vapaa leikki vaatii aikuisen valvontaa ja läsnäoloa. (Koivunen 2009, 40-41.)

Kasvattaja pystyy omalla toiminnallaan vaikuttamaan lasten leikkeihin ja sitä kautta vaikuttamaan kiusaamisen ehkäisemiseen. Aikuista tarvitaan esimerkiksi tukemaan niitä lapsia, joiden leikkitaidot ja leikkiin liittymisen taidot ovat vasta kehittymässä. Koska leikkitaitojen puute voi vaikeuttaa ryhmään liittymistä ja ryhmään kuulumista, se voi pahimmillaan johtaa kiusatuksi tulemiseen. Tarvitaan siis aikuisen kannattelua. (Helenius & Korhonen 2008, 65.)

Aikuisen tehtävä päiväkodissa on tavoitteellisesti kehittää lasten mielikuvitusta, luovuutta, toisen asemaan asettumista ja sosiaalisia taitoja ja sitä kautta toteuttaa kiusaamisen vastaista työtä leikin kautta (Helenius & Korhonen 2008, 120). Parhaimmillaan kasvattaja pääsee toteuttamaan kaikkea tätä olemalla itse leikeissä mukana – niin vapaassa leikissä kuin ohjatussakin - rikastamalla leikkejä ja leikin sisällä opettamalla toisen huomioon ottamista, kompromissien tekemistä ja muita leikkitaitoja.

5.6 Kasvatuskumppanuus kiusaamisen vastaisessa työssä

Kiusaamiseen puututtaessa ja sitä ennaltaehkäistessä merkittävää on yhteistyö vanhempien kanssa. Koska kiusaaminen aiheena on erityisen tunteita herättelevä, vaaditaan työssä sensitiivistä otetta ja toimivaa kasvatuskumppanuutta.

Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan päivähoidon henkilöstön ja vanhempien välistä vuorovaikutusta, jossa molemmat osapuolet tietoisesti sitoutuvat toimimaan yhdessä lapsen tasapainoisen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemiseksi. Tasavertaisen vuorovaikutuksen pohjana on ajatus siitä, että sekä päivähoidon henkilöstö että vanhemmat omaavat oman, mutta erilaisen tiedon lapsesta ja näin ollen luovat yhdessä parhaat edellytykset lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. (Kaskela & Kekkonen 2008, 17.)

Kasvatuskumppanuutta ohjaavia periaatteita ovat kuuleminen, kunnioitus, luottamus ja dialogi (Kaskela, Kekkonen 2008, 32). Luottamuksellisen kumppanuuden rakentaminen lähtee jo päivähoitosuhteen alkaessa ja korostuu erityisesti tilanteissa, joissa joko työntekijöillä tai vanhemmilla syntyy huoli lapsesta. Turvallisessa ja luottamuksellisessa kasvatuskumppanuudessa kumpikin osapuoli pystyy tasavertaisen vuoropuhelun merkeissä puhua rehellisesti myös kiusaamiseen liittyvistä asioista.

Puututtaessa jo syntyneeseen kiusaamiseen tarvitaan aina vuoropuhelua vanhempien kanssa. Päivähoidon henkilöstön ja vanhempien kesken on hyvä yhteistyössä keskustella ja pohtia sitä, mistä kiusaaminen saattaa johtua ja miten sitä lähdetään omalla toiminnalla kitkemään. Luomalla yhteiset pelisäännöt varmistetaan, että kiusaamisen vastaista työtä tehdään niin kotona kuin päiväkodissakin. Kasvatuskumppanuuden yhtenä tavoitteena onkin herkästi tunnistaa lapsen tuen tarve ja vanhempien kanssa yhteistyössä luoda toimintastrategia lapsen tukemiseksi (STAKES 2005, 32). Kiusaamistilanteissa, oli kyse sitten kiusatusta lapsesta, kiusaavasta lapsesta, tai koko ryhmästä, tuen tarve on välttämätön, jotta kasvu, kehitys ja opitut toimintamallit lähtevät kehityksellisesti oikeaan suuntaan.

Vaikka päiväkotikiusaaminen tapahtuukin päivähoitoryhmässä, on muistettava, että monia taitoja opetellaan myös kotona. Esimerkiksi sosiaalisia taitoja, omien tunteiden säätelyä ja tunnistamista harjoitellaan niin kotona kuin hoidossakin. Myös lapsen ystävyysuhteita voidaan tukea myös kotoa käsin. Kotoa tulevat arvot ja asenteet voivat niin ikään tukea kiusaamisen vastaista työtä, kuin toisaalta myös rasistisina tai epäkunnioittavina vesittää sen. (Repo 2013, 214.) Tärkeää olisikin tehdä vanhemmat tietoisiksi siitä, mitkä kaikki asiat voivat vaikuttaa niin kiusaamisen syntyyn kuin sen ennaltaehkäisyyn. Tietoisuutta ja toisaalta myös kiusaamiskeskusteluun osallistumista voidaan tukea esimerkiksi yhteisillä, kiusaamista käsittelevillä vanhempainilloilla. Kaiken kaikkiaan toimiva kasvatuskumppanuus on erityisen tärkeää puututtaessa päiväkotikiusaamiseen ja parhaimmillaan se voi ennaltaehkäistä kiusaamisen syntyä.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

6.1 Mitä varhaiskasvatusikäisten lasten parissa tapahtuva kiusaaminen on varhaiskasvattajien näkemyksen ja kokemuksen mukaan?

6.1.1 Kiusaamisen piirteitä

Haastatteluissa ilmeni, että kiusaaminen nähdään ilmiönä, joka näkyy päiväkodeissa monin eri muodoin muun muassa sanallisena, fyysisenä ja psyykkisenä toimintana ja ryhmästä poissulkemisena. Kiusaamisilmiö päiväkodissa ei ole tuore ilmiö, mutta koska siitä ollaan puhuttu enemmän vasta viime aikoina, suurin osa haastateltavista koki määrittelyn osittain haastavaksi.

Toiminnan tahallisuus nähtiin yhtenä kiusaamisen osana. Toiminnan tahallisuus herätti kuitenkin paljon keskustelua siitä, missä vaiheessa pieni lapsi ymmärtää tekojensa sisällön ja seuraukset. Osa haastateltavista koki, että jo kolmivuotias osaa kiusata, mikäli on nähnyt mallia siitä, kuinka toista voi loukata. Suurin osa haastateltavista oli kuitenkin sitä mieltä, että kovin pieni lapsi ei vielä ymmärrä tekojansa, jolloin on vaikea myös puhua varsinaisesta kiusaamisesta. Lapsen oma ymmärrys oman toimintansa sisällöstä – ymmärtääkö lapsi kiusaavansa – on haastateltavien mielestä punnittava jokaisen lapsen kohdalla kiusaamista määriteltäessä.

Kiusaamisen toistuvuus nähtiin osittain kiusaamisen määrittäjänä. Sitä tärkeämmäksi tekijäksi haastateltavat nostivat kuitenkin lapsen oman kokemuksen kiusaamisesta. Tärkeänä nähdään, että lapsen kertoessa kiusaamisesta, hänet otetaan vakavasti.

H5: Ja ehkä se lapsi kokee kiusaamisen erilailla ku me, sillä voi olla ehkä pienempi se kynnyksille, ku mitä me aatellaan että se on kiusaamista

Haastateltavat kokivat, että **lapset nimeävät kiusaamiseksi hyvin erilaisia asioita kuin aikuinen**. Erilaisen kiusaamiskäsityksen takia tilanteiden kunnollinen selvitys nähdään tärkeänä. Toisaalta molemmissa haastatteluissa ilmeni myös tilanteita, joissa haastateltavat lähestyvät kiusaamistilanteita puhuen lapsen kanssa siitä, mikä on kiusaamista ja mikä ei. Esimerkiksi lapsen kertoessa aikuiselle toisen kiusaavan, vaikka ns. ”kiusaaja” onkin vain kävellyt ohi, aikuinen voi sanoittaa lapselle, ettei kyse ole kiusaamisesta.

Kiusaaminen nähdään vakavana ilmiönä, jota tapahtuu myös päiväkodissa.

Päiväkotikiusaaminen nähtiin kuitenkin asiana ja ilmiönä, johon varhaiskasvattajina pystytään vaikuttamaan. Positiivisena asiana pidetään sitä, että alle kouluikäiset lapset ovat vielä vastaanottavaisia oppimaan uusia toimintatapoja.

H6: Että mun mielestä tän ikäsiin lapsiin pystyy vielä aika paljon, niin sanotusti vaikuttamaan, se on eri asia sitten tuola koulumaailmasa. Me voijjaan vielä muokata näitä lapsia. Voi vielä opettaa niitä asioita, kiusaamisen vastaisia asioita, justtiisa niinku empatiataijjot.

6.1.2 Kiusaamisen muotoja

Kysyin haastattelussa myös sitä, millaisia kiusaamisen muotoja haastateltavat ovat kohdanneet päiväkodissa. **Fyysisen kiusaamisen** muodoista haastateltavat mainitsivat suoran kiinni käymisen, lyömisen, tönimisen ja pukkimisen. Lisäksi päiväkodeissa tapahtuu nipistelyä, joka tapahtuu haastateltavien mukaan usein salassa, esimerkiksi ruokapöydässä tai aamupiirissä. Fyysiseksi kiusaamisen muodoksi voi mainita myös leikkien suoran rikkomisen ja sotkimisen, esimerkiksi toisten lasten hiekkalaatikkoleikkien tai rakennusleikkien hajottaminen.

Sanallisen kiusaamisen muodoista esiin nousi haukkuminen ja nimittely. Ensimmäisessä haastattelussa kiusaamisen muotona näkyi myös tyttöjen kesken tapahtuva selän takana paha puhuminen. Sen lisäksi kiusaamisen muodossa todettu ”mää en oo sun kaveri” voidaan luokitella sanalliseksi kiusaamiseksi. Kaikista eniten kiusaamisen muodoista puhututti **psykkinen kiusaaminen**. Ryhmästä pois sulkeminen ja torjuminen oli yleisin ja haastateltavien mielestä ikävin kiusaamisen muoto lasten parissa. Torjumista tapahtuu ennen kaikkea leikki-tilanteissa: lasta ei oteta mukaan leikkeihin lapsen omista yrityksistä ja ponnisteluista huolimatta.

H3: ”Mutta se on varmaan kaikista eniten justtiin tuota torjumista, että me ei oteta sua. Että se on varmaan sitä kaikista ikävintä”

Ensimmäisessä haastatteluryhmässä nousi esiin myös kiristäminen psykkinen kiusaamisen muotona. Kiristämistä päiväkodeissa tapahtuu eniten syntymäpäiväkutsujen jakamisen yhteydessä. Lapset saattavat kiristää ja pakottaa toista lasta tekemään asioita vastineeksi

syntymäpäiväkutsusta. Kaiken kaikkiaan päiväkotikiusaaminen näkyy monin eri muodoin myös Kallion alueen päiväkodeissa.

6.1.3 Missä tilanteissa kiusaamista tapahtuu

Haastatteluissa ilmeni, ettei ole olemassa yhtä tiettyä tilannetta, aikaa ja paikkaa, jolloin kiusaamista tapahtuu. Eniten tilaisuuksia kiusaamiselle nähdään kuitenkin olevan **vapaan leikin aikana**, erityisesti aikuisen valvovien silmien näkemättömissä. Kiusaamista vapaan leikin aikana tapahtuu niin sisätiloissa kuin ulkoilun ajanakin.

Vapaan leikin lisäksi kiusaamista tapahtuu haastateltavien **mukaan ruokailun aikana, aamupiireissä sekä pukemis- ja riisumistilanteissa**. Tilanteita yhdistää se, että näissä tilanteissa aikuisella on usein lasten havainnoinnin lisäksi huomio muissa tehtävissä, esimerkiksi ruuan jakamisessa tai yksittäisen lapsen avustamisessa. Kiusaamista yritetään siis toteuttaa salakavalasti piilossa aikuisilta – välillä siinä onnistuen, toisinaan ei.

H5: ”No tilanteet on varmaan semmosia hyvin houkuttelevia vapaan leikin aikana, semmoseen, että kun aikuinen ei oo siinä koko aikaa näkemässä. Sillon joku käyttää tilasuutta hyväkseen, ossaa käyttää tämmösiä tilanteita”

Haastateltavat näkevätkin **piilossa tapahtuvan kiusaamisen** olevan suuri haaste. Kun tilanteita ei huomaa, myös niiden todellisuuteen on vaikeampi tarttua kiinni.

6.1.4 Kokemus kiusaamisilmiön ja kiusaamisen tunnistamisesta

Molemmissa haastatteluissa oli haastateltavilla selvä kokemus siitä, että kiusaamista tapahtuu myös päiväkodeissa. **Kiusaamisen tunnistaminen ja erottaminen esimerkiksi tavallisista konflikteista** koettiin helpoksi silloin, kun aikuinen on näkemässä tilanteet ja ennen kaikkea tuntee lapset. Lasten sanallisesta viestistä voi tulkita paljon, milloin on kyse kiusaamisesta ja valtaepätasapainosta, ja milloin taas tavallisesta riitelystä.

Haasteena kiusaamisen tunnistamisessa haastateltavat pitivät **tilanteita, joita he eivät aikuisina ole näkemässä**. Kun aikuinen ei ole nähnyt eikä kuullut itse tilannetta, on vaikeampaa myös ottaa kiinni siitä, onko tilanteessa tapahtunut kiusaamista, varsinkin kun lapsia on osapuolina aina useampi. Vielä suuremmaksi haasteeksi haastateltavat nostivat

tilanteet, joissa **kiusaaminen on hienovaraista**, tapahtuu piilossa ja lapsi on liian arka tai pelokas tuomaan sitä julki.

H4: ”Ei sitä varmaa ehkä, jos ei lapsi tuo sitä julki, ja se on jotaki hienovarasta niin silloin ei huomaa aikuiset täällä ryhymässä. Että pitää olla silimät ihtellä auki ja kahtua ne tilanteet, ja voi olla joku arka joka ei tohi tulla sanomaan, sitte lopen. Että kovasti pitäis olla silimät auki aikuisilla. Ja kysellä, että miten menee”

6.2 Miten kiusaamistilanteisiin puututaan päiväkodissa?

6.2.1 Toiminta kiusaamistilanteisiin puuttuttaessa

Haastatteluissa ilmeni, että tavat lähestyä kiusaamista ja puuttua tilanteisiin ovat varhaiskasvattajilla jotakuinkin samansuuntaisia. Lyhyesti nämä puuttumisen menetelmät ja vaiheet voidaan jakaa seuraavasti:

1. Lapsen vakavasti ottaminen, kun lapsi kertoo tullessa kiusatuksi
2. Konkreettinen väliintulo, kiusaamisen katkaiseminen
3. Tilanteen selvitys, mitä on tapahtunut (varsinkin, jos ei ole aikuisena tilannetta nähnyt) → Keskustelu lasten kanssa, sanottaminen mikä on sallittua ja mitä toimintaa ja tekoja ei hyväksytä
4. ”Jäähypenkki”, lievemmin rauhoittumispaikka
5. Anteeksipyyntö, lapsen vastuuttaminen omista teoistaan
6. Yhteistyö vanhempien kanssa, vanhemmat tietoisiksi siitä, mitä päiväkodissa on tapahtunut
7. Seuranta ja havainnointi siitä, että jatkuuko kiusaaminen

Hyvällä havainnoinnilla ja lapsiryhmän seuraamisella varhaiskasvattajat voivat havaita ryhmässä tapahtuvaa kiusaamista. Moni kiusaamistilanne jää kuitenkin päiväkodissa huomaamatta, jolloin kiusaaminen nousee esiin vasta, kun lapsi siitä itse kertoo. Tällöin aikuisena ja työntekijänä on erityisen tärkeää kuulla lasta ja hänen kokemuksiaan.

Haastateltavat nostivat kiusaamistilanteisiin puuttumisen lähtökohtana sen, että kun lapsi kertoo aikuiselle tullessa kiusatuksi, hänet myös **otetaan vakavasti**. Vaikka kaikki

tilanteet eivät aikuisesta näytä kiusaamiselta – eivätkä kaikki tilanteet sitä aina olekaan – on lapselle tärkeää, että hänet kohdataan, eikä hänen kokemuksiaan sivuuteta. Yksi haastateltavista ilmaisi, että oleellista on, että lasta ei jätetä oman onnensa nojaan selviytymään yksin, vaan aikuinen tarkistaa ja selvittää tilanteet. Aikuisen rooli nähtiin merkittävänä selvitettäessä, onko kyseessä ollut kiusaamistilanne vai tavallinen lasten välinen konflikti.

H6: ”Ja sehän on tärkeä, että aina otetaan se niinko niin sanotusti, että otetaan tosissaan se ku lapsi tulee sanomaan, että tuo kiusaa...että meidän pitää ottaa se..vaikka se tuntus että se on ihan mitätön asia, niin se voi lapsesta tuntua, se voi lapselle olla hirviän suuri asia.”

Kiusaaminen vaatii **suoran, konkreettisen väliintulon**. Aikuisen tulee mennä väliin, puuttua ja katkaista tapahtumat. Tutkimuksessani selvisi, että fyysiseen kiusaamiseen tartutaan nopeasti ja ripeämpänä toimintana kuin esimerkiksi tilanteissa, jossa lapsi jää leikkien ulkopuolelle. Aikuiset havaitsivat fyysisen kiusaamisen usein varhaisemmin, ja toisaalta puuttuminen nähdään vahvasti lapsen fyysisen turvallisuuden takaamiseksi. Sen sijaan haastatteluissa ilmeni, että esimerkiksi psyykkisessä kiusaamisessa, kuten leikeistä poissulkemisessa usein lapsi itse on se, joka tulee kertomaan aikuiselle kiusaamisen tapahtuneen. Tällöin myös väliintulo ei tapahdu yhtä ripeästi.

Tutkimuksessa nousi esiin, että kiusaamiseen puututtaessa kiusaamistilanteet käydään useimmiten **läpi keskustellen lasten kanssa yhdessä**. Toisessa haastattelussa nousi esiin myös se, että joskus lapsi tarvitsee aikaa tilanteen selvittämiseksi. Isompien lasten kohdalla on menetelmänä käytetty myös sitä, että lapsi, joka ei välittömästi ole ollut valmis selvittämään kiusaamistilannetta, on saanut hetken aikaa rauhoittua ja tilanne on selvitetty hetken päästä. Lapselle on tärkeää tehdä selväksi, että tilanne tullaan selvittämään, mutta hänellä on aikaa kerätä itsensä.

Haastateltavat kertoivat, että on tärkeää **sanoittaa** lapselle, mikä toiminta on sallittua ja mikä taas on toimintaa, jota päiväkodissa ei suvaita. Haastateltavien mukaan keskustelujen yhteydessä tekoja ja tunteita sanoitetaan lapselle. Väärä teko nimetään ja lapselta kysytään, miten hänen tulisi toimia jatkossa. Lisäksi keskusteluissa vedotaan lapsen empatiataitoihin kysymällä lapselta, miltä kiusanteko tuntuisi itsestä.

Tutkimuksen mukaan kiusaamistilanteen purkua ja keskustelua seuraa usein **anteeksipyyntö**. Anteeksipyyntö on yleisin seuraus siitä, kun on kiusannut toista. Ensimmäisessä haastattelupäiväkodissa anteeksipyyntöön liitetään myös se, että lapsen tulee anteeksipyynnön lisäksi mainita, mitä on tehnyt toiselle. Tällä tavoin lapsi sanoittaa itse itselleen oman tekonsa. Samalla kiusatulla on mahdollisuus kertoa, miltä kiusaaminen on tuntunut. Anteeksipyyntö kiusaamisen seuraamuksena nähdään kuitenkin myös ikäsidon naisena asiana. Osa haastateltavista on sitä mieltä, että pieni lapsi ei välttämättä edes ymmärrä, miksi hänen tulee pyytää anteeksi ja mikä on sanan merkitys. Siksi varsinkin pienten kohdalla anteeksipyyntöä tärkeämpänä nähdään sanottaa lapselle itse teossa, mikä toiminta on oikein ja mikä ei. Anteeksipyynnön lisäksi haastattelupäiväkodeissa kiusaamisteko saatetaan hyvittää esimerkiksi leikkien siivoamisena tai muulla sovittelevalla eleellä.

Lisäksi tutkimuksessani selvisi, että **jäähypenkkien** käyttö kiusaamisen puuttumisen menetelmänä on kaksijakoinen: osassa päiväkodeissa sitä käytetään, toisissa ei. Ensimmäisessä haastattelussa useammalla haastateltavista on käytössä myös niin sanottu ”harmin paikka” –tuoli, jonne joutuu miettimään tekojansa. Jäähypenkille joudutaan vakavampien tekojen kohdalla. Toisessa haastattelussa sen sijaan haastateltavilla ei ollut käytössä jäähypenkkiä. Jäähypenkkiä ei siellä nähdä kiusaamisen ehkäisyyn kannalta toimivana eikä eettisenä ratkaisuna, vaan tilanteet selvitetään toisin keinoin.

Tutkimuksessa ilmeni, että **vanhempien ottaminen mukaan kiusaamistilanteiden selvittelyyn ja puuttumiseen** on oleellinen osa kiusaamisen vastaista työtä. Haastateltavien mukaan kiusaamistilanteet ja tapaukset ovat asioita, jotka puretaan tavalla tai toisella myös vanhemmille. Haastateltavien mukaan kiusaamistilanteita ei koskaan salata vanhemmilta, vaan jokaisella vanhemmalla on oikeus tietää, miten arki hoidossa sujuu. Päivähoidon henkilöstön ja vanhempien välinen tiedonvaihto myös kiusaamistilanteissa nähdään merkittävänä siitakin näkökulmasta, että lapsi tiedostaa päivähoidon tapahtumien kulkeutuvan myös kotiin. Kun lapsi on toiminut väärin ja kiusannut toista, hänet saatetaan vastuuseen myös kotona.

6.2.2 Kokemus puuttumisen keinoista ja niiden riittävydestä

Tutkimuksessa ilmeni, että kiusaamistilanteiden purkamiseen löytyy keinoja. Haastateltavien mukaan joskus omia toimintatapoja joutuu miettimään enemmän, mutta pääsääntöisesti konkreettisiin kiusaamistilanteisiin ja väliintuloon on helppo tarttua. Kiusaamistilanteisiin puuttuminen nähdään itsestään selvänä asiana siinä mielessä, että kasvatustilan ihmisenä ei saa tulla vastaan tilannetta, jossa kiusaamista katsottaisiin läpi sormien. Haasteena tilanteisiin puuttumisessa koettiin eniten ne tilanteet, joita ei aikuisena ole ollut näkemässä.

Haastatteluista ilmeni, että yhdessä sovittuja ja kirjattuja toimintamalleja kiusaamistilanteiden purkamisessa on käytössä vain vähän. Tavat puuttua kiusaamiseen ovat tilannekohtaisia. Yhteisiä toimintatapoja puuttua kiusaamiseen ei ole mietitty kovinkaan pitkälle, vaan haastateltavien mukaan jokainen kasvattaja käyttää arjessa paljon omaa maalaisjärkeä ja persoonaa. Yhteisiä puuttumisen malleja mietitään enemmän vasta siinä vaiheessa, kun aikuisilla on kokemus, että jonkun lapsen kohdalla kaikki keinot on käytetty.

Kaiken kaikkiaan haastatteluista ilmenee, että tavat lähestyä kiusaamista ja puuttua tilanteisiin ovat varhaiskasvattajilla kuitenkin hyvin samansuuntaisia, puuttuvista yhteisistä ”pelisäännöistä” huolimatta.

6.3 Miten päiväkotikiusaamista voidaan ennaltaehkäistä?

6.3.1 Aikuisen oma toiminta, malli ja läsnäolo

Haastattelujen mukaan kiusaamisen ehkäisy lähtee **aikuisen läsnäolosta**. Kun aikuinen on läsnä lasten leikeissä, lasten puuhissa, kuuntelee lasta ja havainnoi, ei kiusaamistakaan pääse syntymään niin herkästi. Haastateltavien mukaan seuraamalla lapsia ja olemalla mukana lasten leikeissä lapset tulevat aikuiselle tutuksi ja samalla myös **lapset tulevat kuulluksi ja huomioiduksi**. Tutkimuksessa selvisi, että juuri aikuisen ajan antaminen vain ja ainoastaan lapsille koetaan isoissa ryhmissä haasteeksi.

H1: Sitte varmaa semmonen, että se aikuisen läsnäolo, että aikuinen on läsnä siinä lasten kanssa eikä tee mitään muuta.

Aikuisen antaman läsnäolon lisäksi haastateltavien mielestä aikuinen voi **omalla mallillaan ja esimerkillään** vaikuttaa lapsiryhmään positiivisesti ja kiusaamista ehkäisevästi. Kun **aikuiset kohtelevat toisiaan kunnioittavasti**, ovat hyviä toisilleen ja luovat myönteistä ilmapiiriä, sama tunnelma välittyy myös lapsiin ja lasten kautta vanhemmille.

6.3.2 Ryhmämuotoiset ja ryhmässä toimimiseen vaikuttavat menetelmät

Tutkimuksessa selvisi, että suurin osa haastattelupäiväkotien tekemästä ennaltaehkäisevästä työstä on **vaikuttamista ryhmään, lapsiin ryhmänä ja lasten taitoihin toimia ryhmässä**. Se on toisaalta myös loogista kiusaamisen ryhmäilmiömyönteisyyden takia. Näitä koko ryhmään vaikuttavia ja kiusaamista ennaltaehkäiseviä keinoja on tutkimusaineiston mukaan mm. hyvä ryhmähenki ja rajat, sekä sosiaalisten, emotionaalisten ja leikkitaitojen harjoittelu ryhmässä.

Jokainen haastateltavista nosti **ryhmähengen luomisen** tärkeyden kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta. Ryhmähenkeä haastattelupäiväkodeissa luodaan muun muassa yhteisillä ryhmäytymisleikeillä ja yhteisen tekemisen kautta. Me-henkeä luomalla vaikutetaan siihen, ettei ryhmään sisään syntyisi kuppikuntia vaan jokainen lapsi olisi tasavertainen ryhmän jäsen. Lasten kesken myös puhutaan siitä, että päiväkodissa ollaan kaikki kaikkien kavereita.

Jokaisen haastateltavan lapsiryhmässä luodaan lisäksi päiväkotiryhmiin lasten kanssa **säännöt ja sopimukset**, joissa usein tavalla tai toisella mainitaan myös se, ettei kiusaamista päiväkodissa sallita. Haastateltavien mukaan ryhmän säännöt ja sopimukset tehdään yhdessä lasten kanssa, jolloin myös lapset saavat vaikuttaa niiden sisältöön. Lisäksi yhdessä lasten kanssa pohditaan sitä, mitä säännöt käytännössä tarkoittavat.

Haastatteluissa toiseksi kiusaamisen ehkäisyn peruspilariksi nousi **tunnetaitojen sekä sosiaalisten taitojen harjoittelu arjessa ja erityisesti leikin kautta**. Molemmissa haastatteluissa yhtenä tunnetaitojen menetelmänä on käytetty Askeleittain –ohjelmaa.

Haastateltavien mielestä 5-6-vuotiaiden kanssa tunnetaitojen opettelu myös yhteisillä hetkillä kuten Askeleittain –tuokioilla on tehokasta. Pienempien lasten kohdalla sen sijaan painottuu tunnetaitojen harjoittelu ennen kaikkea arjen tapahtumissa, ei erillisillä tuokioilla. Ylipäänsä haastateltavat painottavat sitä, että lasten kanssa on tärkeää **sanoittaa lapselle tunteiden skaalaa**, sekä keskustella lasten kanssa tunteista, minkälaisia tunteita jokin asia – esimerkiksi kiusatuksi tuleminen – herättää.

H2: Mutta justiisa tommoset, niinku meillä käytetään sitä Askeleittain – ohjelmaa, on hyviä. Tunnetaitojen koulua. Että jotenki tuntuu, että ei lapset enää tiijä esimerkiksi, miltä toisesta tuntuu. Että musta tuntuu että tota, varmaa seki tukis tätä kaikkee.

Tutkimuksessa selvisi, että tunnetaitojen lisäksi kiusaamista ehkäistään ryhmässä **tukemalla lasten leikkitaitoja**, jotka ovat myös osa sosiaalisia taitoja ja valmiuksia. Haastateltavien mukaan lasten leikkitaidot ovat menneet huonompaan suuntaan, ja lapset tarvitsevat todella paljon aikuisen läsnäoloa ja ohjausta leikeissä. Haastateltavat kokivat, että puutteelliset leikkitaidot ovat yksi syy sille, miksi lapsi saattaa syrjäytyä ryhmästä ja joutua pahimmillaan kiusatuksi. **Sosiaalisten taitojen ja leikkitaitojen opettelu** ja opettaminen onkin haastateltavien mukaan yksi merkittävimpiä kiusaamisen ehkäisyn muotoja.

Haastateltavien mukaan lasten leikkitaitojen opettelu ja ohjaaminen on ennen kaikkea sitä, että **aikuinen on mukana leikeissä ja auttaa lapsia panemaan leikit aluille**. Aikuinen ohjaa lapsia rooleja neuvotellessa ja tarpeen mukaan myös ohjaa itse leikkiä suotuisaan suuntaan antaen kuitenkin tilaa lasten mielikuvitukselle ja ideoille. Lasten leikkeihin ja ryhmän sisäisiin suhteisiin on haastattelupäiväkodeissa vaikutettu myös ottamalla käyttöön silloin tällöin niin sanottuja leikkipäiviä, jolloin leikkiparit on arvottu. Tällä on pyritty vaikuttamaan siihen, ettei ryhmän lapsille muodostuisi käsityksiä siitä, että jonkun tietyn lapsen kanssa ei voi leikkiä. Arvotut leikkiryhmät ovat haastateltavien mukaan toimineet hyvänä lisänä lasten tutustuessa toisiinsa.

Usein leikkitalanteiden hahmotus vaatii paljon aikuisen huomiota ja tulkintaa. Haastateltavat pohtivat paljon juuri sitä, milloin ”tosi hyviä kaksinleikkejä” on oikeus aikuisena katkaista. Toki jokaiseen tilanteeseen, jossa tietty lapsi torjutaan toistuvasti ulos leikeistä, on puututtava ja leikkiryhmiin on vaikutettava. Tärkeänä

mittarina pidetään lapsen omaa kokemusta – se, tuleeko lapselle jatkuvasti kokemus, että hänet jätetään yksin.

6.3.3 Toiminta yksittäisen lapsen kohdalla

Haastateltavat nostivat esiin sen, että myös **vaikuttaminen kiusaamisen riskiryhmiin** muun muassa aggressiivisesti käyttäytyviin lapsiin tai hyvin vetäytyviin lapsiin on tärkeää. Ylipäänsä **lasten huomioimista yksilöllisesti** pidetään oleellisena osana myös kiusaamisen ehkäisyä.

Aggressiivisesti käyttäytyvien lasten käytös pyritään katkaisemaan jo ennen kuin se muuttuu kiusaamiseksi. Haastatteluissa todettiin, että myös aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi tarvitsee apua ja ohjausta ja aikuisen panostusta siihen, että lapsi oppii ulos aggressiivisista toimintamalleistaan. Ujoille, aroille ja vetäytyville lapsille annetaan puolestaan oma aikansa ja sensitiivistä otetta pikku hiljaa saattaa lapsi mukaan ryhmään niin, että lapsella itsellään on hyvä ja turvallinen olla.

Toisessa haastattelupäiväkodissa yhdeksi kiusaamisen ehkäisemisen välineeksi nostettiin **hoivaava vuorovaikutusleikki**. Haastattelupäiväkodissa hoivaavan vuorovaikutusleikin ryhmään aiotaan ottaa valikoidusti ja lasten tarpeista lähtien pieni ryhmä, joka eniten tarvitsee lisätukea vuorovaikutustaitojen kehittämiseksi. Hoivaava vuorovaikutusleikki nähtiin kiusaamisen näkökulmasta hyväksi toimintamalliksi erityisesti yksittäisten lasten kohdalla: toimintahetkellä voidaan rohkaista ujoja ja vetäytyviä lapsia ja toisaalta ohjata aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia turvallisessa pienessä ryhmässä. Haastateltavien mukaan hoivaavan vuorovaikutusleikin ryhmään voidaan myös keskitetysti ottaa mukaan lapsia, joiden ”kemat eivät toimi” tai niitäkin, joiden välillä on kiusaaja-kiusattu -suhde. Hoivaavan vuorovaikutusleikin kautta voidaan turvallisessa pienessä ryhmässä, aikuisen läsnä ollessa kehittää suhdetta parempaan suuntaan ja luoda yhteishenkeä ja tasavertaista vertaissuhdetta lasten välille.

6.3.4 Pienryhmätoiminta

Haastatteluissa ilmeni, että pienryhmätoimintaa pidetään hyvänä lisänä kiusaamisen vastaisessa työssä. Haastattelijat kokivat, että **pienryhmätilanteissa kiusaamista ei pääse**

syntymään niin paljon, koska toiminta ja työskentely on pienryhmätoiminnan aikana tiivistä. Ennen kaikkea pienessä ryhmässä **lasten havainnointi** on helpompaa, jolloin myös kiusaamistilanteet tulee huomattua herkemmin. Lisäksi haastateltavien mielestä pienryhmätoiminnan kautta **oma ryhmä tulee tutuksi**: aikuinen oppii tuntemaan oman ryhmänsä lapset, sekä lapset oppivat tuntemaan toisensa.

Lisäksi haastateltavilla oli kokemus siitä, että pienryhmätoiminnan kautta voidaan omassa ryhmässä **ottaa esiin akuutit asiat**, kuten kiusaaminen, **riipeästi**. Arki ei ole liian sidottu suunniteltuihin tuokioihin, vaan kun kiusaamista ilmenee, se voidaan ottaa käsittelyyn omassa pienryhmässä ohjatun toiminnan ja leikin kautta silloin, kun kiusaaminen aiheena on pinnalla.

H6: ”Että me ei olla sillälaila sijottuja niihin toimintahetkiin, vaan jos on joku akuutti tilanne, nyt ku kiusaamisesta puhutaan, että on joku kiusaamistilanne, niin sen pystyy ottaa siihen omaan ryhmään, heti niinku käsiteltäväksi. Et sen ei tarte oottaa että millon, millon on se hetki vaan sen voi ottaa heti.”

6.3.5 Kasvatuskumppanuus

Haastatteluissa selvisi, että **vanhempien rooli** näkyy niin kiusaamisen havaitsemisessa, kiusaamistilanteisiin puututtaessa ja kiusaamiskierteen katkaisemisessa, sekä yhteisillä sopimuksilla kiusaamisen ehkäisemisessä. Haastatteluissa selvisi, että myös vanhemmat ottavat aktiivisesti esille, jos lapset puhuvat kotona kiusatuksi tulemisesta. Kun päiväkodin ja vanhempien välillä vallitsee luottamuksellinen ja aito lapsesta kiinnostunut ilmapiiri ja yhteistyö, myös kiusaamisesta on helpompi puhua puolin ja toisin. Haastateltavien mukaan päivähoiton henkilöstö myös **kannustaa vanhempia kertomaan**, mikäli lapset kertovat kotona tulevansa kiusatuksi.

Haastattelujen mukaan vanhempien kanssa vaihdetaan ajatuksia kiusaamisesta muun muassa **kasvatuskeskustelujen** kautta. Kasvatuskeskustelujen lisäksi **yhteistä tiedonvaihtoa** käydään päivittäin lapsen tuonti- ja hakutilanteissa. Kiusaamistilanteista riippuen joidenkin lasten kohdalla joudutaan tekemään enemmänkin yhteistyötä, toisten kanssa vähemmän. Tiedonvaihdon lisäksi kiusaamisesta keskusteleminen vanhempien kanssa nähdään myös välineenä, jolla vastuutetaan lapsi teoistaan. Monelle lapselle on kova paikka, kun asioista puhutaan yhdessä vanhempien kanssa.

Kun kiusaamista esiintyy, päiväkodin ja vanhempien kesken pyritään myös luomaan **yhteinen ymmärrys, yhteiset pelisäännöt ja yhtenevät toimintatavat** siitä, kuinka kiusaaminen saataisiin kitkettyä. Haastateltavien mukaan suurin osa vanhemmista on vastuuntuntoisia ja erittäin yhteistyökykyisiä vanhempia, joiden kanssa myös on helppo pohtia yhteisiä toimintatapoja. Joukossa on kuitenkin myös niitä, joiden kanssa yhteistyö on haastavaa. Haastattelupäiväkodeissa juuri sitä pidetään suurena haasteena, että päiväkodin resurssit ovat rajalliset, eikä työntekijä aina tiedä, kuinka kotona toimitaan. Osa haastateltavista koki, että oma ennaltaehkäisevä työ tuntuu joskus turhalta, mikäli kotona ei aseteta minkäänlaisia sääntöjä tai rajoja.

H5: Koska jos me se huoli vanhemmille kerrotaan, niin vanhemman pitää ihan oikiasti olla siinä mukana. Eikä vaan ---- että sanotaan vaan, että pojathan on poikia”

Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa selvisi, että **kasvatuskumppanuus osana kiusaamisen ehkäisyä nähdään tärkeänä**. Haastateltavien mukaan kasvatuskumppanuuteen on panostettava, jotta vaikeista kiusaamisasioistakin voi keskustella vanhempien kanssa avoimesti ja luottamuksellisesti. Lisäksi kiusaamisen ehkäisy nähdään sekä kodin että päiväkodin yhteisenä asiana – kun kiusaamisen vastaista työtä halutaan tehdä kunnolla, siihen on myös sitouduttava puolin ja toisin.

6.3.6 Muita yksittäisiä keinoja ennaltaehkäistä kiusaamista

Tutkimuksessa ilmeni, että kiusaamisen vastaista työtä ja ennaltaehkäisevää työtä tehdään hyvin monipuolisesti. Edellä mainittujen menetelmien lisäksi kiusaamisen ehkäisyä lähestytään esimerkiksi lasten kanssa **keskustelemalla kiusaamisesta, pohtimalla millainen on hyvä kaveri sekä hyödyntämällä erilaisia taiteen muotoja** esimerkiksi draamaa, näyttelemistä ja saduttamista.

Myös **mediakasvatus** nähdään kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta. Haasteena esimerkiksi pidetään sitä ettei kaikille lapsille aseteta tarpeeksi rajoja suhteessa televisio-ohjelmiin tai lapsilta kiellettyihin peleihin, joilla nähdään olevan yhteys myös levottomaan kiusaamiskäyttäytymiseen.

Lisäksi haastattelujen mukaan myös **tiloihin vaikuttamalla** voidaan vaikuttaa lapsiryhmän toimintaan ja leikkeihinkin suotuisasti. Toisessa haastattelupäiväkodissa varhaiskasvattajat olivat katsoneet yhdessä, kuinka monta lasta mihinkin leikkitalaan mahtuu. Tämä myös nähtiin ennaltaehkäisevänä toimintana. Tässä haastattelupäiväkodissa aiottiin myös ottaa uutena menetelmänä käyttöön **leikkitaulu**, jonka avulla lapset hahmottavat päivän aikana leikkivaihtoehtoja ja tekevät leikkivalintoja. Haastateltavat näkivät leikkitaulun mahdollistavan sen, että ryhmän lapset oppivat leikkimään toinen toistensa kanssa ja harjoittelemaan sosiaalisia taitoja muidenkin, kuin vain sen parhaan kaverin kanssa. Näin myös kiusaamiselle tyypillisiä ryhmiä ei pääse syntymään.

Lisäksi varhaiskasvattajat toivoivat **kiusaamiskoulutusta**, jonka avulla kiusaamisen tunnistaminen, siihen tarttuminen, puuttuminen ja ennaltaehkäisy olisi työssä entistä helpompaa.

6.3.7 Onko yhteisiä pelisääntöjä?

Molemmissa haastatteluissa selvisi, ettei päiväkodeissa ole käytössä yhdessä pohdittuja ja ylös kirjattuja malleja kiusaamisen ehkäisemiseksi. Kiusaamisen vastaista ja ennaltaehkäisevää työtä kyllä tehdään päiväkodeissa paljon, mutta se ei aina ole suoraa ja tietoista. Haastateltavat kertoivat, että jokainen tekee työtä omalla tyyllillään ja kiusaamisen vastaista työtä tehdään niin sanotusti ”mututuntumalla”.

Haastateltavat kuitenkin ilmaisivat, että **yhteisten pelisääntöjen ja yhteisen kiusaamisstrategian pohtiminen ja kirjaaminen olisi tärkeää myös päiväkotiarjessa. Yhteiset toimintatavat** nähdään tarpeellisena muun muassa johdonmukaisuuden takaamiseksi. Lapsille on johdonmukaisempaa ja selkeämpää, mikäli aikuiset toimivat jotakuinkin yhteisillä toimintatavoilla. Päiväkotikiusaaminen nähdään myös ilmiönä, joka ei itsestään katoa, vaan joka vuosi kiusaamisen vastaiseen työhön on tartuttava ja panostettava.

Haastatteluissa selvisi, että kiusaaminen on ollut tarkoitus ottaa yhdeksi osaksi arjen käytäntöjen opasta. Arjen käytäntöjen opas on päiväkotiarkea selkeyttävä opas, joka on käytössä jokaisessa Kallion alueen kunnallisessa päiväkodissa. Yksi haastateltavista totesi,

että jos kiusaaminen olisi yhtenä osana arjen käytäntöjen opasta, siihen myös tulisi työssä palattua sopivin väliajoin. Kiusaamisosion lisääminen arjen käytäntöjen oppaaseen nähdään siis erittäin tärkeänä.

6.4 Kokemus keinoista, haasteista ja mahdollisuuksista

Tutkimuksessa ilmeni, että keinoja kiusaamisen ehkäisemiseksi löytyy ja varhaiskasvattajat osaavat näitä keinoja myös hyvin eritellä ja löytää arjen keskeltä. Toiminta kiusaamisen ehkäisemiseksi on monipuolista, ja pääsääntöisesti haastateltavat kokevat työn kantavan toimintaa eteenpäin. Kuitenkin myös haasteita kiusaamistyössä on.

Haastateltavien mukaan kiusaamisen jatkuessa käytetyistä keinoista huolimatta nousee joskus kokemus siitä, että **omat voimat ja taidot eivät riitä**. Tällaiset tilanteet koetaan hankaliksi ja ahdistaviksi. Haastatteluissa selvisi, että kiusaaminen kohdataan usein ensin omassa ryhmässä ja vasta kun omat keinot on käytetty, aihe saatetaan ottaa esiin myös erilliseen tiimiin, jossa etsitään ratkaisuja siihen, miten toimitaan jatkossa. Jos tiimissäkään ei löydy uusia ratkaisuja, seuraava henkilö, johon haastateltavien mielestä tulisi ottaa yhteyttä on **erityislastentarhanopettaja**. Erityislastentarhanopettajan tarjoama tuki koetaan kuitenkin vaihtelevaksi, sillä sitä ei ole aina tarjolla juuri silloin, kun tilanne olisi akuutimmassa vaiheessa.

Haastattelija: ”Tuntuuko että sitä tukia ja apua sitte saa, kun ne omat keinot on käytetty ja loppu?”

H6: ”Vaihtelevalla menestyksellä sanoisin että saahan”

H5: ”Niin koska eihän hän (kelto) oo käyny meillä säännöllisesti. Ja sitte ku se akuutti tarve olis, niin sillontan sitä heti pitäs pystyä olla yhteyesä. Mutta eihän se oo aina mahdollista”

Kantavana voimana haastatteluissa kuitenkin ilmeni, että haastateltavat kokivat, että alle kouluikäisiin lapsiin voidaan omalla työllä vaikuttaa vielä paljon ja sitä kautta vaikutetaan myös lapsen turvalliseen kasvuun, kehitykseen ja tulevaisuuteen. Kiusaamisen vastainen työ nähdään siis tärkeänä, vaikka se ei aina niin tietoista olekaan.

7 TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA

7.1 Tutkimusprosessin pohdinta

Tutkimukseni tavoitteena oli saada tietoa henkilökunnan kokemuksista päiväkotikiusaamisesta. Työni tutkimusongelmana oli selvittää, mitä kiusaaminen päiväkodissa on henkilökunnan kokemusten ja näkemysten mukaan, miten kiusaamiseen päiväkodissa puututaan ja miten kiusaamista ennaltaehkäistään. Työni rajaamiseksi päädyin tutkimaan aihetta vain henkilökunnan kokemuksista käsin.

Tutkimukseni oli laadullinen, eli kvalitatiivinen tutkimus. Aineistonkeruumenetelmänä käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua ryhmähaastatteluiden muodossa. Mielestäni ryhmähaastattelu palveli tutkimusta ja oli aineistonkeruumenetelmänä luotettava. Haastattelujen kautta jokaisella tutkimukseen osallistuneella varhaiskasvattajalla oli mahdollisuus tuoda esiin henkilökohtaisia sekä yhdessä koettuja kokemuksia aiheen tiimoilta.

Alkuperäisenä tarkoituksena oli kerätä haastateltavia useista peruspalvelukuntayhtymä Kallion alueen päiväkodista. Toteutin ryhmähaastattelut lopulta kuitenkin kahdessa alueen päiväkodissa, joissa haastattelut järjestettiin päiväkodin omalle henkilökunnalle. Menetelmä ei ehkä anna niin laaja-alaista kuvaa koko alueen toimintatavoista, mutta toisaalta se antoi mielestäni paremmin kuvaa siitä, kuinka yhteneväisiä linjauksia päiväkodeilla on sisäisesti kiusaamisen eri teemoista. Aineistonkeruu tuotti paljon hyvää ja luotettavaa materiaalia, minkä vuoksi en nähnyt tarpeelliseksi kerätä aineistoa muilla menetelmillä.

Haastattelut tuottivat paljon tutkimusmateriaalia. Materiaalin pohjalta analysoin tutkimuksen tulokset. Analyysiä helpotti haastattelun eri teemat, jotka ovat myös kytköksissä opinnäytetyöni teoriapohjaan.

Tutkimusprosessi ei edennyt täysin alkuperäisen aikataulun mukaisesti henkilökohtaisista syistä. Runko työlle on pysynyt kuitenkin kasassa koko prosessin ajan ja työ on siinä mielessä tehty huolellisesti ja ajatuksen kanssa.

7.2 Johtopäätöksiä tutkimustuloksista

Haastatteluihin ilmeni, että kiusaamista tapahtuu myös peruspalvelukuntayhtymä Kallion alueen päiväkodeissa. Kiusaaminen tunnistetaan ja sen piirteitä tunnistetaan myös päiväkotiympäristössä. Kiusaamisen erottaminen tavallisista konflikteista koettiin pääsääntöisesti helpoksi silloin, kun aikuinen tuntee lapset ja huomaa tilanteet. Kiusaamisen piirteistä haastateltavat nostivat esiin erityisesti lapsen subjektiivisen kokemuksen kiusatuksi tulemisesta. Haastatteluihin ilmeni, että vaikka kaikki lapsen kiusaamiseksi nimeämä toiminta ei ole kiusaamista, aikuisena on tärkeää ottaa vakavasti lapsen kokemukset ja tilanteiden selvittämisen.

Lisäksi kiusaamisen osittaisina piirteinä nähtiin toiminnan tahallisuus ja toistuvuus. Nämä kuitenkin herättelivät paljon keskustelua siitä, missä vaiheessa lapsi ymmärtää tekojensa seuraukset ja sisällön. Mielestäni juuri näiden pohdintojen kautta päästään varhaiskasvatusikäisten kiusaamiskäsitteen ja teeman ytimeen – kiusaamisen selittäminen ei ole yhtä yksinkertaista kuin koulukiusaamisessa, mutta ennaltaehkäisevä työ sitäkin merkittävämpää.

Haastatteluihin selvisi, että päiväkodeissa tapahtuu niin fyysistä, psyykkistä kuin sanallistakin kiusaamista. Fyysisen kiusaamisen muotoina ilmeni muun muassa lyöminen, töniminen, nipistelu ja leikkien suora hajottaminen. Sanallisen kiusaamisen muodoista päiväkodeissa esiintyi haukkumista ja nimittelyä. Eniten haastateltavia puhututti psyykkinen kiusaaminen, jonka muodoista mainittiin ryhmästä poissulkeminen ja torjuminen. Kiusaamista tapahtui ennen kaikkea vapaan leikin aikana, mutta myös ruokailun aikana, aamupiireissä, sekä pukemis- ja riisumistilanteissa. Tutkimuksen tulokset ovat näin ollen hyvin samansuuntaisia yleisesti Suomen tasolla tehtyihin kiusaamistutkimuksiin (Kirves & Stoor-Grenner 2010).

Suureksi haasteeksi henkilökunta koki ne tilanteet, joita he eivät aikuisena ole näkemässä. Haastateltavat kokivat, että mikäli kiusaaminen on hienovaraista, ja tapahtuu piilossa eikä lapsi uskalla tuoda asioita julki, myös kiusaamiseen on vaikea puuttua. Positiivisena asiana pidettiin kuitenkin sitä, että alle kouluikäiset lapset ovat vielä vastaanottavaisia oppimaan uusia toimintatapoja.

Tutkimuksessani selvisi, että tavat lähestyä kiusaamista ja puuttua kiusaamistilanteisiin ovat varhaiskasvattajilla jotakuinkin samansuuntaisia. Pääsääntöisesti kiusaamiseen päiväkodeissa puututaan konkreettisen väliintulon kautta sekä selvittämällä kiusaamistilanteet tilannekohtaisesti keskustelemalla. Suurimmassa osassa päiväkotiryhmistä keskustelua seuraa kiusaamisteon hyvitys, joko anteeksipyyntö tai muu sovitteleva toiminta. Haastateltavat kertoivat, että kiusaamistilanteisiin tartutaan myös yhteistyöllä ja keskustelulla vanhempien kanssa.

Kaiken kaikkiaan tutkimuksessani ilmeni, että kiusaamistilanteiden purkamiseen löytyy keinoja ja pääsääntöisesti kiusaamistilanteisiin ja väliintuloon on varhaiskasvattajien mukaan helppo tarttua. Puuttuvista yhteisistä pelisäännöistä huolimatta henkilökunnan toimintatavat ovat hyvin samansuuntaisia.

Tutkimuksessani selvisi, että kiusaamisen ehkäisy koetaan merkittäväksi lapsen kasvun, kehityksen ja myös lapsen tulevaisuuden näkymien näkökulmasta. Haastatteluissa myös ilmeni, että ennaltaehkäisevää työtä tehdään monipuolisesti. Kiusaamisen ehkäisyn keinoina ja menetelminä haastateltavat mainitsivat muun muassa sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun, yhteistyön vanhempiin, leikkitaitoihin ja leikkiryhmiin vaikuttamisen, sekä pienryhmätoiminnan. Myös keskustelu kiusaamisesta lasten kanssa taiteen ja leikin keinoin nähtiin ennaltaehkäisevänä työnä.

Haastatteluista nousi esiin erityisesti se, että aikuisen läsnäolo nähtiin erityisen merkittävänä osana niin kiusaamisen puuttumista kuin ennaltaehkäisyä. Kasvattajan läsnäolon laatu ja määrä lapsiryhmässä onkin osa laadukasta varhaiskasvatusta ja osa pedagogista ympäristöä (Koivunen, 2009, 185). Usealla haastateltavista varhaiskasvattajista oli kokemus siitä, että aikaa vain lapsille pitäisi olla enemmän, mutta sen järjestäminen muiden tehtävien rinnalle koetaan välillä haasteelliseksi. Itse jäin pohtimaan sitä, onko toiminta silloin huonosti organisoitua vai onko tämän päivän päivähoitohenkilöstöllä yksinkertaisesti liikaa tehtäviä varsinaisen lasten kanssa tehtävän työn rinnalla.

Vaikka haastattelussa ilmenikin, että kiusaamisen eteen tehdään monipuolisesti työtä ja kiusaamisen ehkäisyäkin päiväkodissa toteutetaan, haastatteluista nousi selvästi esiin myös

lisäkoulutuksen toive ja tarve. Haastatteluissa ilmeni, että jonkinasteista kiusaamiskoulutusta alueella on järjestetty, mutta ne haastatelluista, jotka siihen eivät olleet syystä tai toisesta päässeet mukaan, kokivat, että lisäkoulutusta aiheesta tulisi järjestää kaikille työntekijöille.

Uskon, että aiheeseen kouluttautuminen toisi myös varmuutta käsitellä aihetta. Haastatteluissa kuului läpi, että vaikka ennaltaehkäisevää työtä tehdään paljon, se ei aina ole niin tietoista kiusaamisen näkökulmasta tapahtuvaa toimintaa. Tämä näkyi ”Ehkä se kiusaamisen ehkäisy on meillä sitäkin...” –vastauksista.

Haastatteluissa ilmeni, että yhdessä sovittuja ja kirjattuja toimintamalleja kiusaamistilanteiden purkamiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi on käytössä vain vähän. Tavat toimia ovat tilannekohtaisia. Yhteisiä toimintatapoja puuttua kiusaamiseen ei ole mietitty kovinkaan pitkälle, vaan haastateltavien mukaan jokainen kasvattaja käyttää arjessa paljon omaa maalaisjärkeä ja persoonaa. Yhteisiä puuttumisen malleja mietitään enemmän vasta siinä vaiheessa, kun aikuisilla on kokemus, että jonkun lapsen kohdalla kaikki keinot on käytetty. Keskustelua haastattelutilanteissa syntyi kuitenkin juuri siitä, että yhteinen kiusaamisstrategia olisi hyvä laatia jokaisessa päiväkodissa johdonmukaisen toiminnan takaamiseksi. Yhtään maalaisjärkeä ja persoonaa aliarvioimatta voisi sanoa, että luomalla yhteiset kiusaamisenvastaiset toimintamallit myös päiväkotiin saavutettaisiin ainakin se, että kiusaamiseen palattaisiin sopivin aika-ajoin ja tarkasteltaisiin omaa toimintaa myös kiusaamisen ehkäisyn näkökulmasta.

Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa on aiheena ehdottomasti tutkimisen arvoinen. Oman opinnäytetyöni ja tutkimuksen valossa olisi mielestäni aiheellista ottaa seuraava askel kohti yhteisiä toimintamalleja. Tämä tarkoittaisi pohjan luomista peruspalvelukuntayhtymä Kallion omalle kiusaamisstrategialle, joka olisi osa arjen käytäntöjen opasta. Työn kehittämisen näkökulmasta olisi myös tärkeää kuulla lasten omaa kokemusmaailmaa ja sitä, miten lapset kokevat kiusaamisilmion ja miten siihen heidän mielestään puututaan.

Koko tutkimusprosessin aikana oma ammatillisuus on kasvatut huimasti. Koko kiusaamisen teoria oli itselleni uutta ja uskon sen antavan paljon eväitä myös omaan työhöni varhaiskasvattajana ja lastentarhanopettajana. Ryhmähaastatteluiden järjestäminen

antoi näkökulmaa siihen, kuinka tärkeää on aika ajoin pohtia yhdessä oman työyhteisön käytäntöjä ja toimintatapoja, myös kriittisesti. Oli hienoa huomata omissa haastatteluissa se, kuinka haastateltavat jo haastatteluiden aikana olivat valmiita vastaanottamaan uusia toimintatapoja omaan arkeensa toisilta. Se kertoo yhteisöllisyyden ja tiedon ja kokemusten jakamisen merkityksestä varhaiskasvatustyössä.

LÄHTEET

- Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: Väestöliitto.
- Furman, B. 2003. Muksuoppi. Ratkaisun avaimet lasten ongelmiin. Helsinki: Tammi.
- Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helenius A. & Korhonen, R. 2008. Pedagogiikan palikat – Johdatus varhaiskasvatukseen ja kehitykseen. Helsinki: WSOY.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Helsinki: Kirjapaja oy.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kaskela M. & Kekkonen M. 2008. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Oppaita 63. Helsinki: Stakes
- Kirves, L. & Stoor-Grenner M. 2010a. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan
- Kirves, L. Stoor-Grenner M. 2010b. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto ja Folkhälsan.
- Koivunen, P. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus
- Laine, K & Neitola, M. 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Laki lasten päivähoitosta 19.1.1973/36
- Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. 2013. Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerrus.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628
- Peruspalvelukuntayhtymä Kallio varhaiskasvatussuunnitelma. 2011. www-dokumentti saatavissa: <http://kalliopp.fi>. Luettu 10.8.2013
- Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. 2. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Tuomi, J. & Sarajärvi, S. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Stakes. Oppaita 56.

Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

YK. 1998. Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista.

PÄIVÄKOTIKIUSAAMINEN HAASTATTELUPOHJA

1. KIUSAAMISEN KÄSITE

- Mitä kiusaaminen käsitteenä ja käytännössä mielestänne tarkoittaa?
- Mitä piirteitä kiusaamiseen liittyy varhaiskasvatusikäisillä mielestänne?
- Millaisina tekoina, toimintana kiusaaminen näkyy päiväkodissanne?
- Kiusaamisen ja konfliktin ero mielestänne? Miten tunnistatte eron? Onko helppoa/vaikeaa?
- Kokemus kiusaamisesta yleisesti – Miten tunnistetaan? Onko sitä paljon/vähän?

2. KIUSAAMISTILANTEISIIN PUUTTUMINEN

- Miten omassa toiminnassanne puututte kiusaamiseen? (konkreettiset tavat, keinot, teot)
- Miten koette kiusaamistilanteet? onko esim. helppo mennä väliin/puuttua/tunnistaa/toimia?
- Onko teillä käytössä yhteisiä toimintamalleja, linjauksia, toimintasuunnitelmia, miten toimitte tilanteissa, vai onko jokainen uusi tapaus tilannekohtainen?

3. KIUSAAMISEN EHKÄISY

- Miten mielestänne kiusaamista pystytään ennaltaehkäisemään? Miten teidän päiväkodissa toimitaan kiusaamisen ehkäisemiseksi?
 - * Oma toiminta työntekijänä
 - * Toiminta yksittäisen lapsen kohdalla,
 - * Koko ryhmään kohdistuva toiminta
 - *Tiloihin/resursseihin kohdistuva toiminta
 - * Muita ajatuksia
- Miten vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö/kasvatuskumppanuus näkyvät mielestänne kiusaamisen ehkäisyssä tai tilanteisiin puuttuessa?
- Entä pienryhmätoiminta?
- Miten paljon teette työssänne tietoista, suunnitelmallista, kirjallista, **yhteistä** ns. ”puuttumisstrategiaa?” Kuinka tarpeelliseksi sellaisen koette?
- Miten paljon kiusaamisesta keskustellaan? (henkilökunnan kesken, lasten kesken)

4. HAASTEET JA MAHDOLLISUUDET

- Mitkä ovat mielestänne haasteita kiusaamiseen puuttumisessa ja ehkäisyssä tai kiusaamisilmiössä yleisesti varhaiskasvatusikäisten lasten parissa?
- Mikä mielestänne ehkäisyssä ja puuttumisessa toimii jo hyvin?
- Onko jotakin, miten tulevaisuudessa voitaisiin kiusaamiseen puuttua ja kiusaamisen ehkäisyä kehittää eteenpäin? (oli kyse sitten omat taidot, resurssit, toimintamallit, jne.).

Hei,

Olen sosionomiopiskelija Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulusta ja olen tekemässä opinnäytetyötä kiusaamisesta varhaiskasvatusikäisten lasten parissa, henkilökunnan näkökulmasta.

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää päivähoiton henkilökunnan kokemuksia kiusaamisesta, siihen puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä päiväkodeissa. Tavoitteena on selvittää niitä toimintatapoja, miten kiusaamistilanteisiin vastataan, miten niihin puututaan ja miten tilanteita ennaltaehkäistään. Jokaisen omakohtainen kokemus ja näkemys on tärkeä.

Haastattelut toteutetaan ryhmähaastatteluna. Toivoisin saavani päiväkodistanne yhteistyökumppanin opinnäytetyön tekoon – uskon, että jokaisella teistä alan ammattilaisista olisi tärkeää sanottavaa aiheesta, joka niin monia koskettaa.

Ehdotan, että haastattelu pidetään toukokuussa viikolla 21/22. (mahdollista myös kesäkuun alkupuolella). Tarkemmasta päivästä ja ajankohdasta voimme neuvotella yhdessä, jotta mahdollisimman moni pääsisi mukaan vaikuttamaan!

Ystävällisin terveisin

Petra Joensuu

(0407665174)